Dr.
Freud

...rens-
...rie
...ycho-
...se

...IDO
...DAM

HET LEVENSMYSTERIE EN DE PSYCHO-ANALYSE

PROF. DR. SIGM. FREUD

HET LEVENSMYSTERIE EN DE PSYCHO-ANALYSE

(JENSEITS DES LUSTPRINZIPS)

VERTAALD DOOR ARIE QUERIDO

EM. QUERIDO - AMSTERDAM - MCMXXII

I.

In de theorie der psycho-analyse nemen wij onvoorwaardelijk aan, dat het verloop der zielsprocessen automatisch door het beginsel van den positieven gevoelstoon geregeld wordt, dat wil zeggen, wij gelooven dat het telkens door een onaangename spanning in gang wordt gezet en zich dan in een zoodanige richting beweegt, dat zijn resultaat met een vermindering van die spanning, dus met vermijding van onlust of met het verwekken van lust samenvalt. Wanneer wij de door ons bestudeerde processen in betrekking tot dat verloop beschouwen, voeren wij het *oeconomisch* gezichtspunt in onzen arbeid in. Wij gelooven, dat een voorstellingswijze, die naast het *topische* en het *dynamische* moment bovendien dit *oeconomische* tot zijn recht doet komen, de volledigste is die wij ons thans denken kunnen, en verdient, als *meta-psychologisch* onderscheiden te worden.

Hierbij is het voor ons van geen belang om te onderzoeken, in hoever wij met het poneeren van het lust-beginsel tot een bepaald, historisch vastgelegd philosophisch stelsel genaderd zijn of ons daarbij hebben aangesloten. Wij komen tot zulke speculatieve veronderstellingen bij ons pogen, de waarnemingen van iederen dag op ons gebied te beschrijven en er rekenschap van te geven. Prioriteit en originaliteit behooren niet tot het doel, dat aan psycho-analytischen arbeid is gesteld, en de indrukken welke het opstellen van het lustprincipe tot basis strekken vallen zoo in het oog, dat het nauwelijks mogelijk is, ze te overzien. Hier tegenover staat, dat wij gaarne onze dankbaarheid zouden betuigen aan een philosophische of psychologische theorie die ons kon vertellen welke beteekenis de voor ons zoo dwingende gewaarwordingen van lust en onlust hebben. Helaas wordt ons hier niets bruikbaars aangeboden. Het is het donkerste en ontoegankelijkste gebied van

het zielsleven, en daar wij onmogelijk kunnen vermijden het aan te roeren, zal de ruimste veronderstelling daaromtrent de beste zijn. Wij hebben besloten, lust en onlust met de hoeveelheid in het zielsapparaat voorhanden zijnde *Erregung*[1]) — die niet op de een of andere wijze gebonden is — in verband te brengen op zoodanige manier, dat onlust met een vermeerdering, lust met een vermindering van die hoeveelheid overeen komen. Wij denken hierbij niet aan een eenvoudige verhouding tusschen de sterkte der gewaarwording en de veranderingen waarop zij wordt betrokken; het allerminst — naar alle ervaring van de psycho-physiologie — aan directe evenredigheid. Waarschijnlijk is de mate van vermindering of vermeerdering in een zeker tijdsverloop het voor de gewaarwording beslissende moment. Het

---

[1]) Voor dezen term bestaat voor zoover mij bekend is, geen goed Nederlandsch aequivalent. Hij wordt, ook in het wetenschappelijk Nederlandsch, gebruikt om er een *toestand van ontvankelijkheid voor prikkels* mede aan te duiden. (Vert.).

experiment kan hier wellicht uitsluitsel geven, voor ons analytici is verder doordringen in deze problemen niet gewenscht, zoolang niet vaststaande waarnemingen ons kunnen leiden.
Het kan ons echter niet onverschillig laten, dat wij vinden hoe een zoo diepzinnig onderzoeker als G. Th. Fechner een opvatting van lust en onlust verdedigt, welke in principe met degene samen valt, die ons door den psycho-analytischen arbeid opgedrongen wordt. De uiting van Fechner is in zijn boekje: Einige Ideen zur Schöpfungs- und Entwicklungsgeschichte der Organismen, 1873 (afd. XI, bijvoegsel, p. 94), neergelegd en luidt als volgt: „In zoo verre als bewuste aandriften steeds met lust of onlust zijn verbonden, kunnen ook lust en onlust in een psycho-physische betrekking met stabiliteits- en instabiliteitsverhoudingen worden gedacht, en hierop kan de, elders door mij nader te ontwikkelen hypothese gegrond worden, dat iedere psycho-physische beweging die den

drempel van het bewustzijn overschrijdt, van lust vergezeld gaat naar mate zij de volledige stabiliteit boven een zekere grens nadert, van onlust naar mate zij boven een bepaalde grens daarvan afwijkt, terwijl tusschen de beide grenzen die men als qualitatieve drempel van lust en onlust kan aanduiden, een zekere breedte van indifferenten gevoelstoon bestaat...." De feiten die ons aan de heerschappij van het lust-beginsel in het zielsleven doen gelooven, vinden hun uitdrukking in de veronderstelling dat het zielsapparaat streeft, de voorhanden zijnde hoeveelheid *Erregung* zoo laag mogelijk of ten minste constant te houden. Dit is hetzelfde, alleen anders uitgedrukt want als de arbeid van het zielsapparaat er op gericht is de hoeveelheid *Erregung* laag te houden, moet alles wat die hoeveelheid zou kunnen doen stijgen als tegen dit streven ingaande, dus als onaangenaam ondervonden worden. Het lust-beginsel wordt uit het beginsel der constantheid afgeleid;

inderdaad kwamen wij tot het beginsel der constantheid door de feiten, die ons tot het aannemen van het lust-beginsel noopten. Bij nadere discussie zullen wij ook vinden, dat het door ons aangenomen streven van het zielsapparaat zich voordoet als een bijzonder geval van Fechners *tendenz tot stabiliteit,* waarmee hij de lust- en onlust-gewaarwordingen in betrekking bracht.

Nu moeten wij echter opmerken, dat het eigenlijk onjuist is van een heerschappij van het lust-beginsel over het verloop der zielsprocessen te spreken. Wanneer die bestond, zou de overgroote meerderheid van onze zielsgebeurtenissen van lust vergezeld gaan of tot lust voeren, terwijl toch deze conclusie door de meest algemeene ervaring krachtig wordt tegengesproken. Het is dus alleen maar mogelijk, dat er een sterk streven naar het lust-beginsel in de ziel bestaat, waartegen zich echter andere krachten of verhoudingen verzetten, zoodat de afloop niet al-

tijd met de lusttendenz strookt. Vergelijk hiermee de opmerking van Fechner bij een analoge aanleiding (op. cit. p. 90): „Omdat echter de tendenz tot het doel nog niet het bereiken van het doel is, en het doel eigenlijk nooit anders dan bij benadering bereikbaar is...."
Als wij nu tot de vraag komen, welke omstandigheden het overwegen van het lust-beginsel kunnen belemmeren, betreden wij weer veilig en bekend terrein, en kunnen wij onze analytische ervaringen in ruime mate ter beantwoording benutten.
Het eerste geval van zulk een remming van het lust-beginsel is ons door zijn regelmatigheid vertrouwd. Wij weten dat het lust-beginsel bij een primitieve wijze van werken van het zielsapparaat behoort, en dat het voor de instandhouding van het organisme onder de moeilijkheden der buitenwereld van begin af aan onbruikbaar, ja, in hooge mate schadelijk is. Onder invloed van de zucht tot zelfbehoud van het Ik wordt het door het *realiteits-*

beginsel vervangen, dat, zonder het oogmerk om lust te verkrijgen op te geven, toch de bevrediging uitstelt, van vele mogelijkheden daartoe afstand doet, en tijdelijk het verdragen van onlust op den langen omweg tot lust vordert en verdraagt. Het lust-beginsel blijft dan nog lang de arbeidswijze der moeilijker „op te voeden" sexueele driften, en telkens weer komt het voor, dat het, hetzij van uit deze laatsten, hetzij in het Ik zelf, het geheele organisme overweldigt, het realiteitsbeginsel ten spijt.

Men kan er intusschen niet aan twijfelen, dat de vervanging van het lust-beginsel door het realiteits-principe slechts voor het geringste en niet voor het meest intensieve deel voor de van onlust vergezeld gaande ervaringen aansprakelijk gesteld kan worden. Een andere, niet minder regelmatig aanwezige bron van onlust, bestaat in het voorhanden zijn van verdeeldheid en conflicten in het zielsapparaat, terwijl het Ik zijn ontwikkeling tot samenge-

stelder organisatie doormaakt. Bijna alle energie die in het apparaat aanwezig is, vindt haar oorzaak in de meegebrachte driften, maar deze doen niet in dezelfde ontwikkelingsstadia hun invloed gelden. Ondertusschen gebeurt het telkens weer, dat afzonderlijke driften, of deelen daarvan, bewijzen in hun doel of eischen niet in overeenstemming te kunnen komen met de overige, die zich tot de eenheid van het Ik aaneensluiten. Zij worden door het proces der verdringing van deze eenheid afgescheiden, blijven op lagere trappen der psychische ontwikkeling achter en worden voorloopig van de mogelijkheid van bevrediging afgesneden. Lukt het hun dan, wat bij verdrongen sexueele aandriften zoo gemakkelijk gebeurt, zich langs omwegen door te worstelen tot een directe bevrediging of een surrogaat daarvan, dan wordt dit resultaat, dat anders een mogelijkheid tot lust geweest was, door het Ik als onlust ondervonden. Door het oude, in verdrin-

ging overgegane conflict is het lustbeginsel opnieuw doorgebroken, juist terwijl bepaalde aandriften aan het werk waren, om volgens dit beginsel nieuwen lust te verkrijgen. De details van het gebeuren, waardoor de verdringing van een mogelijkheid tot lust in een onlustbron wordt omgezet zijn nog niet goed begrepen of nog niet duidelijk uiteen te zetten, maar zeker is alle neurotische onlust van dien aard, is lust, die niet als zoodanig ondervonden kan worden.

De beide hier aangegeven bronnen van onlust dekken nog lang niet het meerendeel van onze onlust-ervaringen, maar van de rest kan men met eenig goed recht beweren, dat haar aanwezigheid niet tegen de heerschappij van het lust-principe pleit. De meeste onlust toch, dien wij bemerken, is waarnemings-onlust, waarneming van het stuwen van onbevredigde driften, of waarneming van buiten, hetzij dat deze op zich zelf pijnlijk is of dat zij onaangename verwachtingen in ons

zielsapparaat opwekt, door het apparaat als „gevaar" wordt herkend. De reactie op deze drift-eischen en dreigende gevaren, waarin de eigenlijke functie van het zielsapparaat tot uiting komt, kan dan op juiste wijze door het lust-beginsel of door het, dit modificeerende, realiteits-beginsel geleid worden. Hierdoor lijkt het niet noodzakelijk een verdere beperking van het lust-principe aan te nemen, en toch kan juist het onderzoek van de zielsreacties op gevaar van buiten nieuwe stof voor het hier behandelde probleem leveren en nieuwe vragen doen stellen.

II.

Na zware mechanische schokken, het derailleeren van een trein of andere levensgevaarlijke ongelukken is sinds lang een toestand beschreven geworden, dien men met den naam van „traumatische Neurose" heeft bestempeld. De verschrikkelijke laatste oorlog heeft een groot aantal van zulke ziektegevallen doen ontstaan en tenminste een eind gemaakt aan de pogingen om ze terug te voeren op organische beschadiging van het zenuwstelsel door de inwerking van het mechanische geweld.[1]) Het beeld van de traumatische neurose nadert dat van de hysterie door zijn rijkdom aan overeenkomstige motorische symptomen, maar overtreft het door de sterk op den voorgrond tredende teekenen van subjectief lijden, ongeveer zooals bij de melancholie en de hypochondrie en

---

[1]) Cf. Zur Psycho-analyse der Kriegsneurosen, met bijdragen van Ferenczi, Abraham, Simmel en en E. Jones. Deel I van de Int. Psycho-an. Bibl. 1919.

door de bewijzen van een algemeene verzwakking en geschoktheid van het zenuwstelsel. Een volledig begrip is tot nu toe noch van de oorlogsneurosen noch van de traumatische neurosen uit den vredestijd verkregen. Bij de oorlogsneurosen werkte het eensdeels verklarend maar toch ook verwarrend, dat hetzelfde ziektebeeld soms zonder inwerking van een grof mechanisch geweld ontstond, bij de gewone traumatische neurosen treden twee eigenaardigheden op den voorgrond, van waaruit men een verklaring zou kunnen beproeven: ten eerste dat het hoofdmoment in de overrompeling, in den schrik schijnt te liggen, en ten tweede, dat een gelijktijdig verkregen wonde of kwetsuur meestal het ontstaan der neurose tegengaat. Schrik, vrees, angst worden ten onrechte als synoniemen gebruikt, zij zijn in hun betrekking tot gevaar goed uiteen te houden. Angst heeft betrekking op een bepaalden toestand, zooals verwachting van gevaar en het zich-er-

op-voorbereiden, al is het gevaar zelf ook onbekend; vrees verlangt een object, waarvoor men bang is: schrik echter noemt men den toestand waarin men komt zonder er op voorbereid te zijn, hierin ligt de overrompeling. Ik geloof niet, dat angst een traumatische neurose kan veroorzaken; in den angst is iets, dat tegen schrik, dus ook tegen schrik-neurose, beschut. Later zullen wij hierop terug komen.

De studie van den droom kunnen wij als den zekersten weg tot het onderzoek van het diepere zielsgebeuren beschouwen. Nu vertoont het droomleven van de traumatische neurose het karakter, dat de zieke steeds weer in de situatie van het ongeluk gebracht wordt, waaruit hij dan met nieuwen schrik ontwaakt. Hierover kan men zich niet genoeg verwonderen.

Men meent dat het juist een bewijs is voor de sterkte van den indruk die door de traumatische gebeurtenis gemaakt is, dat die telkens tot in den

slaap toe aan den zieke wordt opgedrongen. De zieke is om het zoo uit te drukken psychisch aan het trauma gefixeerd. Zulk een fixeering aan de gebeurtenis die de ziekte veroorzaakt heeft, is ons sinds lang bij de hysterie bekend. Breuer en Freud uitten zich in 1893: De hysterici lijden voornamelijk onder herinnering. Ook bij de oorlogsneurosen hebben waarnemers als Ferenczi en Simmel vele motorische symptomen door fixeering aan de traumatische gebeurtenis kunnen verklaren.

Alleen is het mij niet bekend of de lijders aan een traumatische neurose zich in hun waakleven veel met de herinnering aan hun ongeval bezig houden. Misschien doen zij juist moeite om het te vergeten. Neemt men het als vanzelfsprekend aan, dat de nachtelijke droomen hen weer in de ziekmakende situatie brengen, dan miskent men de natuur van den droom. Daarmede zou eerder strooken, dat den zieken beelden uit den tijd van hun

gezondheid of van de verlangde genezing getoond worden. Blijven wij ondanks de droomen van den traumatischen neuroticus toch aan de wensch-vervullende tendenz van den droom vasthouden, dan blijft ons slechts de uitweg, dat in dezen toestand naast zoovele andere, ook de droomfunctie geleden heeft, òf wij moesten aan de raadselachtige, masochistische neigingen van het Ik gaan denken.

Ik stel nu voor, het duistere thema van de traumatische neurose te verlaten en de manier van werken van het zielsapparaat aan een van zijn vroegste normale uitingen te bestudeeren. Ik meen het kinderspel.

Verschillende theorieen van het kinderspel zijn onlangs door S. Pfeifer in „Imago" (V/4) bijeengebracht en analytisch beschouwd. Ik kan hier naar dien arbeid verwijzen. Deze theorieën pogen de motieven van het kinderspel te raden zonder dat daarbij het oeconomisch gezichtspunt, het verkrijgen van lust, op den voorgrond gebracht

wordt. Ik heb, zonder hiermee al deze verschijnselen te willen omvatten, een gelegenheid benut om het zelfbedachte spel van een jongen van 1½ jaar te verklaren. Het was meer dan een vluchtige waarneming, want ik leefde eenige weken lang met het kind en zijn ouders onder een dak, en het duurde tamelijk lang eer ik den zin van het raadselachtige en voortdurend herhaalde gedrag begreep.
Het kind was wat zijn intellectueele ontwikkeling betrof in het geheel niet voorspoedig, het sprak, 1½ jaar oud, slechts enkele beteekenisvolle klanken, die door de omgeving begrepen werden. Maar het had goed contact met de ouders en met het dienstmeisje en werd om zijn „zoet" karakter geprezen. Het stoorde zijn ouders 's nachts niet, volgde het verbod vele voorwerpen aan te raken en in bepaalde vertrekken te gaan trouw op, en huilde voor alles nooit, al ging de moeder uren lang weg, hoewel het veel van haar hield en zij het kind niet alleen zelf gevoed had,

maar ook zonder eenige vreemde hulp had verzorgd en opgepast. Dit lieve kind nu vertoonde de soms storende gewoonte, alle kleine voorwerpen die het te pakken kreeg ver weg in een kamerhoek, onder een bed, enz. te gooien, zoodat het verzamelen van zijn speelgoed vaak niet makkelijk was. Hierbij liet het met een uitdrukking van belangstelling en bevrediging een lang gerekt o-o-o-o hooren, dat naar overeenstemmend oordeel van moeder en waarnemer geen tusschenwerpsel was, maar „*weg*" beteekende. Eindelijk bemerkte ik dat het een spel was, en dat het kind al zijn speelgoed slechts gebruikte om er „weg" mee te spelen. Op een dag deed ik de waarneming die mijn opvatting bevestigde. Het kind had een houten klos, waar een draad om heen zat. Het kwam nooit bij hem op, den klos langs den grond achter zich aan te trekken, dus om er wagen mee te spelen, maar hij gooide met groote handigheid den aan den draad bevestigden klos over den rand van zijn bedje, dat

achter een gordijn stond, zoodat de klos verdween, zei hierbij zijn beteekenisvol o-o-o-o, en trok den klos dan weer aan den draad uit het bed, zijn verschijning met een verheugd „daar" begroetend. Dit was dus het volledige spel, verdwijnen en weer te voorschijn komen, waarvan men meestal slechts het eerste bedrijf te zien kreeg, en wat ook afzonderlijk onvermoeibaar herhaald werd, hoewel het tweede ongetwijfeld den grootsten lust verschafte.[1])
De verklaring van het spel lag nu voor de hand. Dit hing samen met de groote cultureele prestatie van het kind, met den door hem volbrachten afstand van drift-bevrediging, n.l. dat het het weggaan van de moeder zonder tegenspar-

---

[1]) Deze verklaring werd dan nog door een verdere waarneming geheel bevestigd. Toen eens de moeder lang afwezig geweest was, werd zij bij haar thuiskomst met de mededeeling begroet: „Bebi o-o-o-o," die aanvankelijk onbegrijpelijk was. Spoedig bleek echter dat het kind gedurende zijn lang alleen zijn een middel had gevonden om zich zelf te laten verdwijnen. Het had zijn spiegelbeeld in den bijna tot den grond reikenden spiegel ontdekt, en was dan gaan hurken, zoodat het beeld „weg" was.

telen toestond. Het stelde zich zelf hiervoor schadeloos doordat het dezelfde verdwijning en terugkomst met de voor hem bereikbare voorwerpen in scène zette. Voor de gevoelswaarde van het spel blijft het natuurlijk gelijk, of het kind het zelf bedacht heeft of het zich heeft eigen gemaakt door het na te doen. Onze belangstelling richt zich naar een ander punt. Het weggaan van de moeder kan het kind onmogelijk aangenaam of zelfs maar onverschillig geweest zijn. Hoe komt het nu met het lust-beginsel overeen, dat het deze, voor hem pijnlijke gebeurtenis, als spel herhaalt? Men zal misschien willen antwoorden, dat het wegwerpen als voorbereiding van de verheugende terugkomst gespeeld moet worden, daarin is het doel van het spel gelegen. Dit pleit tegen de waarneming, dat het eerste bedrijf, het weggaan op zich zelf, als spel in elkaar gezet werd, en zelfs vaker dan het tot lust voerende geheel.
De analyse van zulk een enkel geval kan tot geen zekere beslissing leiden; bij on-

bevangen beschouwing krijgt men den indruk, dat het kind de gebeurtenis uit een ander motief tot onderwerp van zijn spel heeft gemaakt. Bij de gebeurtenis was het passief, werd door de gebeurtenis onthutst, en nu speelt het een actieve rol terwijl hij hetzelfde herhaalt, hoewel het onlust veroorzaakte. Deze handeling zou men als de uiting van een bemeesterings-drift kunnen beschouwen, die er zich onafhankelijk van gemaakt heeft, of de herinnering lust gaf of niet. Maar men kan ook een andere verklaring beproeven. Het wegwerpen van een voorwerp zou de bevrediging van een onderdrukten wraakimpuls jegens de moeder kunnen zijn, omdat zij van het kind weggegaan is en de hooghartige beteekenis hebben: ja, ga maar weg, ik heb je niet noodig, ik stuur je zelf weg. Ditzelfde kind, dat ik, toen het 1½ jaar oud was, bij zijn spel gade sloeg, had een jaar later de gewoonte aangenomen, een stuk speelgoed, waar hij boos op was op den grond te gooien, zeggende: ga naar den oorlog. Men had

hem verteld dat de afwezige vader in den oorlog was, en hij vermiste dien heelemaal niet, maar gaf in tegendeel duidelijk te kennen, dat hij in het uitsluitend bezit van de moeder niet gestoord wilde worden.[1]) Wij weten ook van andere kinderen hoe zij in analoge gevallen vijandige gevoelens jegens een bepaalden persoon door het wegwerpen van voorwerpen weten uit te drukken.[2]) Men begint hierdoor te twijfelen of de wensch, iets dat indruk gemaakt heeft, psychisch te verwerken, het geheel te bemeesteren, zich primair en onafhankelijk van het lust-beginsel kan uiten. In het hier besproken geval kon het kind toch slechts daarom een onaangenamen indruk in zijn spel herhalen, omdat hier met die herhaling een anders geaard, maar direct aan-

---

[1]) Toen het kind 5$^3/_4$ jaar oud was stierf de moeder. Toen zij nu werkelijk „weg" (o-o-o-o) was, treurde de jongen niet om haar, maar ondertusschen was een tweede kind geboren, waarop hij zeer jaloersch was.
[2]) Cf. Een kinderherinnering uit „Dichtung und Wahrheit." Imago, V/4, Sammlung kleiner Schriften z. Neurosenlehre, IV. Folge.

wezig gevoel van lust verbonden was. Ook het verder onderzoek van het kinderspel helpt ons niet uit onze aarzeling tusschen de twee opvattingen. Men ziet dat kinderen in hun spel alles herhalen wat in hun leven grooten indruk op hen heeft gemaakt, dat ze daarbij de sterkte van den indruk verzwakken en zich, om zoo te zeggen, tot meester van de situatie maken. Maar aan den anderen kant is het duidelijk genoeg dat al hun spelen onder den invloed van den wensch staan, die op hun leeftijd overheerscht; den wensch om groot te zijn en zoo te kunnen doen als de groote menschen. Men kan ook waarnemen dat de negatieve gevoelstoon van de gebeurtenis deze niet altijd onbruikbaar voor het spel maakt. Als de dokter het kind in de keel gekeken of aan een kleine operatie onderworpen heeft, dan wordt deze ontstellende gebeurtenis vast en zeker tot inhoud van het volgende spel gemaakt. Maar de winst aan lust uit andere bron mag hierbij niet overzien worden. Terwijl het kind vanuit de pas-

siviteit der gebeurtenis in de activiteit van het spel overgaat, doet het zijn speelkameraadjes het onaangename aan, dat men hem heeft doen ondergaan, en wreekt zich zoo op den persoon van den plaatsvervanger.

Uit deze uiteenzetting volgt, dat het aannemen van een bijzondere navolgingsdrift als motief voor het spel overbodig is. Laten wij er ook nog aan herinneren, dat het spelen en navolgen van volwassenen, als kunstuiting, dat in tegenstelling met het kinderspel op den persoon des toeschouwers is gericht, dezen de pijnlijkste indrukken, b.v. in het treurspel, niet spaart, en toch door hem als groot genot kan worden ondervonden. Hierdoor worden wij ervan overtuigd, dat er ook onder de heerschappij van het lust-beginsel middelen en wegen genoeg bestaan, om het onaangename tot voorwerp van herinnering en psychische verwerking te maken. Deze, ten slotte in het verkrijgen van lust uitloopende gevallen en situaties, zijn echter slechts van belang voor een

oeconomisch gerichte aesthetica; voor ons doel hebben zij geen beteekenis, want zij voor-onderstellen het bestaan en de heerschappij van het lustbeginsel, en getuigen niet van de werkzaamheid van tendenzen boven het lustprincipe uit, dat wil zeggen, die ouder zijn dan dat beginsel en daarvan onafhankelijk.

III.

Vijf en twintig jaar van intensieven arbeid hebben er toe geleid, dat thans het naaste doel der psycho-analyse een geheel ander is dan in het begin. Eerst kon de analyseerende geneesheer slechts pogen, het den zieke verborgene onderbewuste te raden, het te combineeren en het hem te juister tijd mede te deelen. In de eerste plaats was de psycho-analyse een verklaringskunst. Hiermede was het therapeutisch probleem echter niet opgelost, waardoor onmiddellijk de behoefte ontstond, den zieke de constructie door zijn eigen herinnering te laten bevestigen. Bij dit pogen stonden de weerstanden van den patient in het brandpunt van de belangstelling; nu was het de kunst deze zoo spoedig mogelijk te ontdekken, den zieke te toonen, en hem door menschelijke beïnvloeding (de hier in plaats van suggestie gebruikte „overdracht") te bewegen, den weerstand op te geven.

Toen werd het echter steeds duidelijker,

dat het doel, het onbewuste bewust te maken, ook langs dezen weg niet geheel te bereiken was. De zieke kan zich van datgene, wat hij verdrongen heeft, niet alles herinneren, misschien juist het essentieele niet, en wordt daardoor niet overtuigd van de juistheid der hem meegedeelde constructie. Veelmeer is hij gedwongen, het verdrongene als tegenwoordig gebeuren te herhalen, dan het zich als een stuk verleden te herinneren, zooals de medicus het liever zag.[1]) Deze, zich met ongewenschten regelmaat herhalende reproductie heeft altijd een deel van het kinderlijke geslachtsleven, dus van het Oedipuscomplex en wat daarmede samenhangt, tot inhoud en speelt zich geregeld op het gebied der overdracht af, dus in betrekking tot den dokter. Is de behandeling zoo ver gevorderd, dan kan men zeggen, dat voor de vroegere neurose nu een nieuwe, een overdrachts-neurose,

[1]) Zie: Zur Technik der Psycho-analyse II. Erinnern, Wiederholen und Durch-arbeiten. Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre, IV. Folge, p. 441, 1918.

in de plaats is gekomen. De geneesheer heeft er zorg voor gedragen, dat deze overdrachts-neurose zoo gering mogelijk van omvang is, dat zooveel mogelijk in de herinnering terug gedrongen wordt, en dat zoo weinig mogelijk herhaald wordt. In ieder geval is de verhouding van herinnering tot reproductie anders. In den regel kan de medicus den patient deze phaze van de behandeling niet sparen; hij moet hem een bepaald stuk van zijn vergeten leven weer laten beleven en er voor zorgen, dat er genoeg geestkracht overblijft, om de schijnbare realiteit toch altijd nog als een weerspiegeling van het verleden te herkennen. Gelukt dit, dan is de overtuiging van den zieke, en hiermede het therapeutisch effect, bereikt.

Om zich dezen „herhalingsdwang," die bij de psycho-analytische behandeling tot uiting komt, duidelijk te maken, moet men zich in de eerste plaats van de dwaling ontdoen, dat men bij het bestrijden van weerstanden met den weerstand van het onderbewuste te

doen heeft. Het onbewuste, dat wil zeggen het verdrongen materiaal, biedt in het geheel geen weerstand aan de behandeling, het poogt zelfs niets anders, dan tegen den erop rustenden druk in tot het bewustzijn of tot de daad door te dringen. De weerstand tegen de behandeling gaat van diezelfde hoogere bewustzijnslagen uit, die eens de verdringing bewerkstelligd hebben. Omdat echter, naar de ervaring ons leert, de motieven van den weerstand, ja de weerstand zelf, in het begin van de behandeling onbewust zijn, moeten wij een onjuistheid in onze uitdrukkingswijze corrigeeren. Wij vermijden verwarring, wanneer wij niet het bewuste en het onbewuste, maar het complex van het Ik en het verdrongene tegenover elkaar stellen. Veel van het Ik is zeker onbewust, juist datgene wat men de kern van het Ik kan noemen, slechts een gering deel daarvan kunnen wij met den naam van voorbewust dekken. Nadat wij op deze wijze een beschrijvenden term door een systematischen of

dynamischen vervangen hebben, kunnen wij zeggen dat de weerstand van den analysandus van zijn Ik uitgaat, en dan begrijpen wij direct, dat de herhalingsdwang in het onbewuste, verdrongen materiaal gelegen is. Deze was blijkbaar niet in staat zich te uiten, voordat de tegemoetkomende arbeid van de behandeling de verdringing verminderd had.

Het lijdt geen twijfel, dat de weerstand van het bewuste en voorbewuste Ik in dienst van het lust-principe staat, want hij wil den onlust vermijden, die door het bewust worden van het verdrongen materiaal zou ontstaan, en ons pogen is erop gericht, dezen onlust met beroep op het realiteits-principe toegang te verschaffen. Welke betrekking tot het lust-principe heeft echter de herhalingsdwang, de uiting van het verdrongen complex? Het is duidelijk, dat het meeste, wat door toedoen van den herhalingsdwang herbeleefd wordt, het Ik onlust veroorzaakt, want het brengt immers uitingen van verdrongen driften

aan het licht; maar dat is onlust dien wij reeds beschreven hebben, die niet met het lust-principe in strijd is; het is onlust voor het eene systeem, echter bevrediging voor het andere. Het nieuwe en merkwaardige feit dat wij moeten vermelden is echter, dat de herhalingsdwang ook zulke gebeurtenissen uit het verleden terug roept, die geen mogelijkheid tot lust in zich hebben, die ook toen geen bevrediging, zelfs niet van destijds verdrongen driften, kunnen geweest zijn.

Het eerste ontluiken van het kinderlijk geslachtsleven was tengevolge van de onmogelijkheid, de wensch met de werkelijkheid in overeenstemming te brengen, en het ontoereikende der kinderlijke ontwikkeling, gedoemd om op niets uit te loopen. Door de pijnlijkste aanleiding en onder de smartelijkste gevoelens ging het te niet. Het verlies van liefde en de mislukking lieten als blijvende verandering een narcistisch [1]) lit-

---

[1]) Voor de beteekenis van dezen term zie hfdst. VI. (Vert.)

teeken op het gevoel van eigenwaarde achter, dat zoowel naar mijn ervaring als naar die van Marcinowski[1]) het grootste aandeel heeft in het „minderwaardigheidsgevoel" van den neuroticus. Het onderzoek naar sexueele zaken, waaraan de lichamelijke ontwikkeling van het kind grenzen stelde, bracht het geen bevredigend resultaat; vandaar de latere klacht: ik kan niets afmaken, mij wil nooit iets lukken. De teedere band, meestal met de anders-geslachtelijke helft der ouders, veroorzaakte ontgoocheling, vergeefsch wachten op bevrediging, jaloezie bij de geboorte van een nieuw kind, dat onomstootelijk de ontrouw van de of den geliefde bewees; het, met tragischen ernst ondernomen pogen, zelf een kind te scheppen, mislukte op beschamende wijze; het verminderen van de ontvangen teederheid, de meerdere eischen van de opvoeding, ernstige woorden of een toevallige be-

---

[1]) Marcinowski, Die erotischen Quellen der Minderwertigkeitsgefühle. Zeitschrift f. Sexualwissenschaft IV, 1918.

straffing hadden eindelijk in vollen omvang de hem te beurt gevallen *versmading* getoond. Er bestaan eenige regelmatig weerkeerende typen, volgens welke de liefde uit dezen kindertijd tot een eind komt.

Al deze ongewenschte aanleidingen en smartelijke gevoelens worden nu door de neurotici in de overdracht herhaald en met groote behendigheid opnieuw beleefd. Zij beoogen de nog niet tot een eind gebrachte behandeling af te breken, den dokter tot harde woorden en koel gedrag tegenover hen te dwingen, zij weten zich het gevoel der versmading weer te verschaffen, zij vinden geschikte objecten voor hun jaloezie, zij vervangen het zoo zeer begeerde kind van den voortijd door de belofte van een groot cadeau, dat meestal evenmin werkelijk wordt als dat kind. Niets van dit alles kon toen lust verschaffen; men zou meenen dat het nu minder onlust moest geven wanneer het als herinnering opdook dan als het zich tot een nieuwe gebeurtenis vormde. Wij staan

hier natuurlijk tegenover impulsen, die tot bevrediging dienden te voeren, doch de ervaring, dat zij ook destijds slechts onlust brachten, heeft niet gebaat. Desniettegenstaande worden zij herhaald; daartoe worden zij gedwongen.
Hetzelfde wat de psycho-analyse in het overdrachtsverschijnsel van neurotici ontdekt, kan men in het leven van nietneurotische personen vinden. Bij hen maakt het den indruk van een hen vervolgend noodlot, van een demonische kracht in hun leven, en de psychoanalyse heeft dit van begin af aan voor grootendeels zelf-bereid en door vroegkinderlijk beleven bepaald gehouden. De dwang, die zich hierin uit, is niets anders dan de herhalingsdwang van den zenuwlijder, hoewel deze personen nooit de verschijnselen van een symptoom-vormend neurotisch conflict vertoond hebben. Zoo zijn er personen waarbij iedere menschelijke verhouding hetzelfde verloop neemt: weldoeners, die door ieder hunner beschermelingen na eenigen tijd met wrok ver-

laten worden, hoe verschillend die ook mogen zijn; welke dus veroordeeld schijnen voorbestemd te zijn, alle bitterheid van den ondank te doorproeven; mannen, bij wie iedere vriendschap erop uitloopt, dat de vriend hen verraadt; anderen, die het onbepaald dikwijls in hun leven herhalen, dat zij een persoon tot groote autoriteit voor hen zelf of voor de maatschappij maken om deze autoriteit na verloop van tijd zelf ten val te brengen en door een nieuwe te vervangen; minnaars bij wie iedere verhouding tot de vrouw tot hetzelfde eind voert, enz. Wij vinden geen reden, ons over dezen „eeuwigen terugkeer van hetzelfde" te verwonderen, als een actief gedrag van den betreffende in het spel is, en als wij den zich gelijkblijvenden karaktertrek van zijn wezen vinden, die zich in de herhaling van de gebeurtenissen uitte. Veel sterker werken zulke gevallen op ons in, waarin de persoon iets passief schijnt te beleven, waarop hij geen invloed uit kan oefenen, terwijl hij toch steeds de herhaling van

hetzelfde lot beleeft. Zoo kan men b.v. aan de geschiedenis denken van de vrouw, die driemaal achtereen met mannen trouwde welke na korten tijd ziek werden en door haar tot hun dood toe moesten worden verpleegd.[1]) De aangrijpendste dichterlijke uitbeelding van zulk een noodlot heeft Tasso geleverd in zijn romantisch epos „Gerusalemme liberata." Tankred, de held, heeft zonder het te weten zijn geliefde Clorinda gedood, toen zij in de wapenrusting van een vijandelijken ridder met hem kampte. Na haar begrafenis dringt hij het somber tooverwoud binnen, dat de kruisvaarders afschrikt. Hier slaat hij een hollen boom stuk met zijn zwaard, doch uit den boom stroomt bloed en de stem van Clorinda, wier ziel in dezen boom gebannen is, klaagt hem aan omdat hij wederom de geliefde leed heeft aangedaan.

---

[1]) Cf. de desbetreffende opmerkingen in het artikel van C. G. Jung, Die Bedeutung des Vaters für das Schicksal des Einzelnen. Jahrbuch f. Psycho-analyse, I, 1909.

Gesteund door zulke waarnemingen van de gedragingen in de overdracht en van het lot van den mensch, vinden wij den moed om aan te nemen dat in het zielsleven werkelijk een herhalingsdwang bestaat, die boven het lust-principe uitgaat. Wij zijn nu ook geneigd de droomen van den traumatischen neuroticus en de aandrift tot het spel van het kind op dezen dwang te betrekken.

Wij moeten echter opmerken, dat wij den invloed van dezen herhalingsdwang zelden afzonderlijk, zonder inmenging van andere motieven, kunnen waarnemen. Bij het kinderspel hebben wij reeds aangetoond welke andere verklaringen voor zijn ontstaan in aanmerking komen. Herhalingsdwang en directe, met lust gepaard gaande driftbevrediging schijnen zich hierbij nauw te verbinden. De verschijnselen der overdracht staan blijkbaar in dienst van den weerstand van den kant van het, verdringing eischende, Ik; de herhalingsdwang wordt eveneens door het

Ik, dat aan het lust-beginsel wil vasthouden, te hulp geroepen. Veel van datgene, wat wij den noodlotsdwang zouden kunnen noemen, lijkt ons door verstandelijke overweging begrijpelijk, zoodat er geen behoefte bestaat, een nieuw geheimzinnig motief aan te nemen. Het minst verdacht is misschien het geval van de ongevalsdroomen, maar bij nauwkeuriger toezien zal men toch moeten toegeven, dat ook in de andere voorbeelden de toedracht niet gedekt wordt door den invloed van de ons bekende motieven. Er blijft genoeg over om de veronderstelling van den herhalingsdwang te rechtvaardigen, en deze komt ons voor te zijn meer oorspronkelijk, meer elementair en meer gelijk aan een drift dan het, erdoor opzij geschoven, lust-beginsel. Bestaat er echter in de ziel zulk een herhalingsdwang, dan zouden wij gaarne weten, met welke functies hij overeenkomt, onder welke voorwaarden hij kan optreden en in welke betrekking hij tot het lustprincipe staat, waaraan wij tot

nu toe de heerschappij over het verloop van de prikkelingstoestanden in het zielsleven hadden toegeschreven.

IV.

Wat nu volgt is speculatie, dikwijls ver doorgevoerde speculatie, die ieder naar zijn persoonlijke geestesrichting al of niet zal aanvaarden. En verder een poging om een idee consequent uit te werken uit nieuwsgierigheid, waarheen het leiden zal.

De psycho-analytische speculatie gaat uit van den, bij het onderzoek van onderbewuste gebeurtenissen ontvangen indruk, dat het bewustzijn niet het meest algemeene karakter van het zielsgebeuren is, maar er wel eens niet meer dan een speciale functie van zou kunnen zijn. Meta-psychologisch uitgedrukt is het bewustzijn de functie van een bepaald systeem, dat Bw.[1]) genoemd

---

[1]) Verwijzende naar Traumdeutung (5e druk 1919, blz. 400 e.v.) merken wij ter verklaring op, dat Freud zich het zielsapparaat opgebouwd denkt uit een aantal achter elkaar gelegen stelsels ieder met een bepaalden bewustzijnsgraad waarin door de ontvangen prikkels op een zekere manier veranderingen veroorzaakt worden die tot de verschillende psychische processen leiden. Deze systemen onderscheidt hij door letters; dat, waar de bewustwording plaats heeft, duidt hij als Bw. aan. (Vert.)

wordt. Daar het bewustzijn gewaarwordingen van prikkelingstoestanden verschaft, die uit de buitenwereld stammen, en gewaarwordingen van lust en onlust die nergens anders dan uit het inwendige van het zielsapparaat kunnen komen, kunnen wij ons een ruimte-voorstelling van het systeem Bw. maken. Het moet aan de grens van in- en uitwendig liggen, naar de buitenwereld zijn toegekeerd en de andere psychische systemen omhullen. Wij merken op, dat wij met deze veronderstelling niets nieuws gewaagd hebben, maar ons bij de localiseerende hersenanatomie hebben aangesloten, welke den „zetel" van het bewustzijn in de hersenschors, in de buitenste, omhullende laag van het centrale zenuwstelsel plaatst. De hersenanatomie behoeft zich de vraag waarom — anatomisch gesproken — het bewustzijn juist aan de oppervlakte der hersenen ondergebracht is inplaats van veilig in het diepste binnenste ervan, niet voor te leggen. Misschien komen wij met de

verklaring van die ligging van het systeem Bw. verder. Het bewustzijn is niet de eenige eigenschap, die wij aan de gebeurtenissen in dit stelsel toeschrijven. Wij steunen op de indrukken van onze psycho-analytische ervaring als wij aannemen, dat alle prikkelingstoestanden der andere stelsels blijvende veranderingen als grondslag voor herinnering daarin achterlaten, herinneringsresten dus, die met het bewustzijn niets te maken hebben. Dikwijls zijn zij juist het sterkst en het onvergankelijkst als de hen veroorzakende gebeurtenis nooit bewust geworden is. Wij kunnen echter moeilijk aannemen, dat zulke blijvende herinneringssporen ook in het stelsel Bw. ontstaan. Zij zouden de geschiktheid van dit stelsel om nieuwe prikkels op te nemen zeer spoedig beperken[1]) als zij steeds bewust bleven; werden zij echter onbewust, dan zouden wij voor het vraagstuk komen te staan, hoe on-

---

[1]) Dit geheel naar J. Breuer's uiteenzetting in het theoretische deel van „Studien über Hysterie," 1895.

bewuste gebeurtenissen in een systeem aanwezig konden zijn, welks functies anders door het verschijnsel van het bewustzijn begeleid worden. Hoewel dit geen absoluut dwingende overweging behoeft te zijn komen wij hierdoor toch tot het vermoeden, dat bewustwording en herinnering-vorming niet in hetzelfde systeem kan plaats hebben. Zoo zouden wij kunnen zeggen: in het stelsel Bw. wordt de prikkel bewust maar laat geen blijvend spoor achter; alle sporen van datgene waarop het geheugen steunt, kwam bij de voortplanting der *Erregung* door de dichtstbijgelegen inwendige stelsels in deze tot stand. In dezen zin is ook het schema ontworpen, dat in het theoretische deel van mijn „Traumdeutung" 1900 is ingevoegd. Als men bedenkt hoe weinig ons uit andere bron bekend is aangaande het ontstaan van het bewustzijn, zal men de stelling *dat het bewustzijn in de plaats van een herinneringsspoor ontstaat* op zijn minst de waarde van een eenigszins gefun-

deerde bewering dienen toe te kennen. Het stelsel Bw. zou dus de bijzonderheid vertoonen, dat niet daarin zooals in alle andere psychische stelsels de prikkelingstoestand een blijvende verandering in zijn elementen achterlaat, maar ineens in het verschijnsel der bewustwording overgaat. Zulk een afwijking van den algemeenen regel eischt een verklaring uit een moment, dat uitsluitend voor dit systeem in aanmerking komt, en dit, aan geen ander stelsel toe te kennen moment zou gemakkelijk de naar buiten gekeerde ligging van het systeem Bw. kunnen zijn, zijn onmiddellijk aanstooten aan de buitenwereld. Laten wij ons het levend organisme eens in zijn eenvoudigsten vorm voorstellen als een ongedifferentieerd blaasje prikkelbare stof; zijn naar de buitenwereld toegekeerde oppervlakte is door haar ligging zelf gedifferentieerd en dient als prikkel-opvangend orgaan. De embryologie als herhaling van de ontwikkelings-geschiedenis toont ook inderdaad, dat het centrale zenuwstel-

sel uit het ectoderm ontstaat, en de grauwe hersenschors is toch altijd nog een afstammeling van de oorspronkelijke oppervlakte en zou er eigenschappen van geërfd kunnen hebben. Men kan zich nu gemakkelijk voorstellen dat door onophoudelijken toevoer van prikkels aan de substantie aan de oppervlakte van het blaasje deze tot op zekere diepte op zoodanige wijze blijvend veranderd wordt, dat hier de *Erregung* anders verloopt dan in de diepere lagen. Zoo ontstond een schorslaag, die door de inwerking van de prikkels zoo gelooid was, dat zij de gunstigste verhoudingen voor de opname van prikkels bood, en niet verder gedifferentieerd kon worden. Dit overgebracht op het systeem Bw. beteekent, dat zijn elementen geen blijvende verandering bij de passage van de *Erregung* kunnen ondergaan, daar zij reeds tot het uiterste in die richting zijn veranderd. In plaats daarvan zijn zij in staat, het bewustzijn te doen ontstaan. Waarin deze modificatie van de sub-

stantie en van *Erregung* bestaat, dienaangaande zou men verleid worden veronderstellingen te maken, die zich tot nu toe aan een contrôle onttrekken. Men kon aannemen, dat de *Erregung* bij haar voortschrijden van element tot element weerstanden heeft te overwinnen, en deze vermindering van weerstand juist veroorzaakt het blijvende spoor van *Erregung* (*Bahnung*)[1]); in het systeem Bw. zou zulk een overgangsweerstand van het eene element tot het andere niet meer bestaan. Met deze veronderstelling is de onderscheiding van Breuer in rustende (gebonden) en vrij bewegelijke energie in de elementen van de psyche in overeenstemming[2]); de elementen van het stelsel Bw. zouden dan geen gebonden en slechts vrij

[1]) *Bahnung* — ook in het wetenschappelijk Nederlandsch gebruikelijke term om aan te duiden, dat een ingewerkt hebbende prikkel in sommige gevallen het organisme toegankelijker maakt voor gelijke of anders geaarde prikkels, als het ware den weg daarvoor bereidt. De term stamt van den Oostenrijkschen physioloog Exner. (Vert.)
[2]) Studien über Hysterie door J. Breuer en S. Freud, 3e onveranderde druk, 1917.

tot ontlading in staat zijnde energie bezitten. Maar mij lijkt het beter als men zich over deze verhoudingen voorloopig zoo onbestemd mogelijk uitlaat. In ieder geval hebben wij met deze hypothese het ontstaan van het bewustzijn in samenhang gebracht met de plaats van het systeem Bw. en met de daaraan toegeschreven eigenaardigheden.

Aan het levende blaasje met zijn voor prikkels ontvankelijke schorslaag kunnen wij nog meer opmerken. Dit stukje levende materie zweeft te midden van een met de sterkste energieën geladen buitenwereld, en zou door de prikkels daarvan worden stukgeslagen, als het geen beschutting daartegen had. Die krijgt het daardoor, dat zijn uitwendige oppervlakte de aan het levende eigen structuur opgeeft, in zekeren zin anorganisch wordt, en nu als speciaal hulsel of vlies de prikkels keert, dat wil zeggen er voor zorgt dat de energie uit de buitenwereld zich slechts met een fractie van haar intensiteit op de dichtst-

bijgelegen levend gebleven lagen kan voortplanten. Deze kunnen zich nu achter de prikkel-bescherming van het oppervlak aan de doorgelaten hoeveelheid prikkel wijden. De buitenlaag heeft echter door haar afsterven allen dieperen lagen het zelfde lot bespaard, tenminste zoolang er geen prikkel van zulk een sterkte inwerkt, dat de prikkelbescherming doorbroken wordt. Voor het levend organisme is de bescherming tegen prikkels bijna nog belangrijker dan de ontvangst ervan; hiervoor wordt een eigen energie-voorraad gebruikt en het doel is voor alles de bijzondere vormen van energie-verplaatsing die in het organisme werkzaam zijn, voor de nivelleerende, dus storende invloeden van de al te groote, buiten arbeidende energieëen te behoeden. Aan de prikkelopname is in de eerste plaats ten doel gesteld, richting en soort van de uitwendige prikkels te bepalen, en daartoe is het voldoende, aan de buitenwereld kleine proefjes te ontnemen, ze in kleine hoeveelheden te onderzoe-

ken. Bij de hoog ontwikkelde organismen heeft zich de prikkel-opnemende schorslaag van het primitieve blaasje sinds lang in de diepte van het lichaam teruggetrokken, maar onderdeelen ervan zijn aan de oppervlakte, onmiddellijk onder de algemeene prikkelbescherming, achter gebleven. Dit zijn de zintuigen, die hoofdzakelijk dienen om specifieke prikkels op te nemen, maar daarnaast nog inrichtingen bevatten tot bescherming tegen te groote hoeveelheden en anders geaarde prikkels. Voor hen is het karakteristieke, dat zij slechts zeer geringe hoeveelheden van de uitwendige prikkels verwerken; zij nemen slechts steekproefjes van de buitenwereld; misschien kan men hen met voelhorens vergelijken, die de buitenwereld even betasten en zich steeds weer terug trekken.

Ik veroorloof mij op deze plaats een thema vluchtig aan te roeren, dat de meest grondige behandeling verdient. De these van Kant, dat ruimte en tijd noodzakelijke vormen van ons denken

zijn, kan thans door zekere psychoanalytische inzichten in twijfel worden getrokken. Wij hebben gevonden, dat de onbewuste zielsprocessen op zich zelf „tijdloos" zijn. Dit wil in de eerste plaats zeggen, dat ze niet in den tijd geordend kunnen worden, dat de tijd niets aan hen verandert, dat men ze niet met de tijdsvoorstelling combineeren kan. Dit zijn alle negatieve eigenschappen, die men zich slechts duidelijk kan maken, door hen met de bewuste zielsprocessen te vergelijken. Onze abstracte voorstelling van tijd schijnt uitsluitend uit de arbeidswijze van het stelsel Bw. te zijn ontstaan, en met zelfwaarneming daarvan overeen te komen. Bij deze functie van het systeem zou een andere weg tot prikkel-bescherming moeten worden ingeslagen. Ik weet dat deze beweringen zeer duister klinken, maar moet mij tot zulke aanduidingen beperken.

Wij hebben nu uiteengezet, hoe het levende blaasje met een prikkel-bescherming tegen de buitenwereld uit-

gerust is. Voorop hadden wij gesteld, dat de hier op volgende schorslaag als orgaan tot het opnemen van prikkels van buiten moest gedifferentieerd zijn. Deze gevoelige schorslaag, het latere systeem Bw. ontvangt echter ook *Erregung* van binnen uit; de plaats van het systeem tusschen in- en uitwendig en het verschil in voorwaarden voor de inwerking van den eenen of den anderen kant geven den doorslag wat betreft den arbeid van het stelsel en van het geheele zielsapparaat. Naar buiten toe gekeerd is de prikkel-bescherming, de aankomende prikkels kunnen slechts op verkleinde schaal inwerken; naar binnen toe is een prikkel-bescherming onmogelijk, de *Erregung* uit de diepere lagen zet zich direct en met onverminderde kracht op het systeem voort, terwijl bepaalde eigenaardigheden in haar verloop de rij van lust-onlust--gewaarwordingen wekken. Weliswaar zullen de van binnen komende *Erregungen* wat hun intensiteit en hun qualiteit aangaat (b.v. wat hun ampli-

tudo betreft) meer aangepast zijn aan de arbeidswijze van het systeem dan die, welke uit de buitenwereld toestroomen. Maar twee dingen worden door deze verhouding bepaald, ten eerste de voorkeur die lust- en onlust-gewaarwordingen, welke een aanwijzing voor de gebeurtenissen binnen in het apparaat zijn, boven alle uitwendige prikkels hebben, en ten tweede een gedragslijn tegenover zulke *Erregungen* die een al te groote onlustvermeerdering veroorzaken. Dan zal de neiging ontstaan, hen zoo te behandelen alsof zij niet van binnen maar van buiten af inwerkten, ten einde den afweer van de prikkel-bescherming tegen hen te kunnen aanwenden. Dit is de oorsprong van de *projectie,* die zoo een groote rol speelt bij het ontstaan van pathologische processen.

Ik heb den indruk, dat wij ons door deze laatste overwegingen de heerschappij van het lust-principe duidelijk gemaakt hebben; een verklaring van de gevallen die er mede in strijd

zijn hebben wij nog niet gevonden. Laten wij daarom een stap verder gaan. De *Erregungen* van buiten, die sterk genoeg zijn om door de prikkel-bescherming heen te breken, noemen wij *traumatisch*. Ik geloof, dat het begrip van het trauma deze betrekking tot de anders werkzame bescherming noodzakelijk maakt. Een gebeurtenis als het uitwendig trauma veroorzaakt ongetwijfeld een geweldige stoornis in het bedrijf van het organisme en zal alle afweermiddelen in beweging brengen. Maar het lust-principe is daarbij voorloopig uitgeschakeld. De overstrooming van het zielsapparaat met groote prikkel-hoeveelheden is niet meer tegen te houden, de taak is nu, den prikkel te overmeesteren, psychisch te binden en te verwerken.

Waarschijnlijk is het aan den specifieken onlust van de lichamelijke pijn toe te schrijven, dat de prikkel-bescherming in beperkte mate wordt doorbroken.

Van deze plaats van de peripherie

stroomen dan het centrale deel van het zielsapparaat voortdurend *Erregungen* toe zooals zij anders slechts uit het inwendige komen.[1]) En wat kunnen wij als reactie van het zielsleven op deze doorbraak verwachten? Van alle kanten wordt de daar aanwezige energie opgeroepen, om in de omgeving van de plaats van doorbraak een zoo hoog mogelijke energie-potentiaal te verkrijgen. Er ontstaat een reusachtige „tegen-bezetting," ten koste waarvan alle andere psychische stelsels verarmen, zoodat een uitgebreide verlamming of vermindering van de psychische functies optreedt. In dergelijke voorbeelden kunnen wij steun voor onze meta-psychologische veronderstellingen zoeken. Uit dit gedrag trekken wij dus de conclusie dat zelfs een sterk met energie geladen systeem in staat is, nieuw toestroomende energie op te nemen en psychisch te binden.

---

[1]) Cf. Triebe und Triebschicksale. Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre IV, 1918.

Hoe meer eigen energie gebonden is, des te grooter zou ook haar bindende kracht zijn. Omgekeerd dus, hoe minder energie in het systeem is neergelegd, des te minder is het in staat, toestroomende energie op te nemen en des te schokkender moeten dan de gevolgen van een doorbraak van de prikkel-bescherming zijn. Men zou hier ten onrechte tegen willen aanvoeren, dat de verhooging van de energie-potentiaal om de plaats van doorbraak heen eenvoudig verklaard wordt door de directe voortgeleiding van de aangekomen *Erregung*. Was dit waar, dan zou het zielsapparaat slechts een vermindering van zijn hoeveelheid energie ondergaan hebben en het verlammende karakter van de pijn, de verarming aan energie van alle andere stelsels, bleef onopgehelderd. Ook de zeer heftige afweer-reacties op de pijn veranderen aan onze verklaring niets, want zij verloopen reflectorisch, dat wil zeggen zonder tusschenkomst van het zielsapparaat. Het vage van al de uit-

eenzettingen, die wij meta-psychologisch noemen, komt natuurlijk hierdoor, dat wij niets omtrent den aard van het prikkelings-gebeuren in de elementen van de psychische stelsels weten en ons niet gerechtigd voelen hieromtrent een veronderstelling te maken. Daarom werken wij dus steeds met een groote X die wij in elke nieuwe formule mee over nemen. Dat deze gebeurtenis met onderscheiden hoeveelheden energie kan verloopen, is licht te begrijpen; dat zij meer dan een qualiteit heeft (b.v. wat de aard van de amplitudo betreft) kan ons waarschijnlijk zijn; als nieuw hebben wij de opvatting van Breuer beschouwd, dat er twee vormen van energie-inhoud aanwezig zijn, zoodat wij een vrij beweeglijk, naar ontlading strevend deel van een rustende bezetting van het psychische stelsel (of van zijn elementen) dienen te onderscheiden. Misschien kunnen wij het vermoeden uiten, dat de „binding" van de, het zielsapparaat instroomende energie bestaat in een

overgang van den bewegelijken in den rustenden toestand.

Ik geloof dat men beproeven kan, de gewone traumatische neurose als een uitgebreide doorbreking van de prikkelbescherming op te vatten. Hiermee zou de oude, naïeve leer van den shock[1]) in eere worden hersteld, oogenschijnlijk in tegenstelling met een latere en psychologisch beter gefundeerde, die niet de inwerking van het mechanisch geweld naar den schrik en het levensgevaar het aetilogisch moment toekent. Deze tegenstellingen zijn echter niet onverzoenlijk, de psycho-analytische opvatting van de traumatische neurose is met den ruwsten vorm van de shocktheorie niet identisch. Deze laatste legt het wezen van den shock in de directe beschadiging van de moleculaire of zelfs van de histologische structuur der zenuw-elementen, wij echter trachten

---

[1]) Shock. — In navolging van de Engelsche hersenphysiologen (na Marshall Hall) wordt algemeen als *shock* aangeduid de reactie van het centrale zenuwstelsel op een sterken, van buiten af inwerkenden prikkel. (Vert.)

zijn werking door de doorbreking van de prikkelbescherming en de daaruit voortvloeiende gevolgen te verklaren. Ook voor ons behoudt de schrik zijn beteekenis. De voorwaarde tot zijn ontstaan is het ontbreken van angst, welke de overbezetting van die systemen welke den prikkel het eerst ontvangen, insluit. Ten gevolge van de lage energie-potentiaal zijn de stelsels dan niet goed in staat, de aankomende hoeveelheden *Erregung* te binden, de gevolgen van de doorbraak treden dan zooveel te makkelijker op. Wij vinden dus dat de angst met de over-bezetting van de ontvangende systemen het laatste bolwerk van de prikkel-bescherming uitmaakt. Voor een groot aantal traumata zal de al of niet voorbereidheid van de psychische stelsels het beslissende moment uitmaken, van een zekere sterkte van het trauma af zal dit feit niet meer van gewicht zijn. Wanneer de droomen van den ongevals-neuroticus den zieke zoo regelmatig terug voeren in de situatie van het ongeluk,

dan wordt hier weliswaar de wenschvervulling niet mee gediend, hetgeen zij anders onder de heerschappij van het lust-principe hallucinatorisch plegen te doen. Maar wij mogen aannemen dat zij hiermede een andere opgave vervullen, wat gebeurd moet zijn voordat het lust-principe zijn heerschappij kan voeren. Deze droomen pogen den prikkel te overweldigen onder de angstvorming, welker te kort schieten de oorzaak van de traumatische neurose geworden is. Zoo krijgen wij een inzicht in een functie van het zielsapparaat welke, zonder met het lustprincipe strijdig te zijn, er toch onafhankelijk van is, en oorspronkelijker schijnt dan het doel om lust te verkrijgen, onlust te vermijden.

Hier zou dus de plaats, voor de eerste maal een uitzondering op den regel dat de droom een wenschvervulling is, zijn te erkennen. Angstdroomen zijn zulk een uitzondering niet, gelijk ik herhaaldelijk grondig heb aangetoond, ook de „straf droomen" niet, want deze

geven slechts in plaats van de verboden wenschvervulling de daarvoor passende straf, en zijn dus de wenschvervulling van het, op de verworpen drift reageerende schuldbewustzijn. Maar de hier boven vermelde droomen van den ongevalsneuroticus laten zich niet meer onder het gezichtspunt van de wenschvervulling brengen, evenmin als de tijdens de psycho-analyse optredende droomen die ons de herinnering aan de psychische traumata van den kindertijd oproepen. Zij gehoorzamen veeleer aan den herhalingsdwang die evenwel in de analyse ondersteund wordt, door den — niet onbewusten — wensch het vergetene en verdrongene terug te roepen. Zoo zou ook de droomfunctie, n.l. motieven die den slaap kunnen storen op te heffen door wenschvervulling van de storende oorzaken, niet de oorspronkelijke kunnen zijn. De droom kreeg deze functie eerst nadat het geheele zielsleven aan het streven van het lust-beginsel onderworpen was. Gaat er inderdaad iets

boven het lust-beginsel uit, dan is het logisch zich ook voor de wenschvervullende tendenz van den droom een voorstadium voor te stellen. Hierdoor wordt zijn latere functie niet tegengesproken. Nu staan wij, als die functie verstoord is, voor de vraag: zijn zulke droomen, welke in het belang van de psychische binding van traumatische indrukken aan den herhalingsdwang gehoor geven niet ook buiten de analyse mogelijk? Dit kan zonder twijfel bevestigend beantwoord worden.
Van de „oorlogsneurosen", voor zoover deze aanduiding, meer dan de betrekking tot het ontstaan van de ziekte beteekent, heb ik elders uiteengezet dat het zeer wel traumatische neurosen konden zijn, die vergemakkelijkt werden door een Ik-conflict. Het op bladzijde 13 vermelde feit, dat een gelijktijdig ontvangen grove verwonding de kansen voor het ontstaan van de neurose vermindert, is niet meer onbegrijpelijk als men twee door psycho-analytische onderzoekingen aan het licht

gebrachte verhoudingen indachtig is. Ten eerste dat aan mechanische schokken waarde moet worden toegekend als een bron voor sexueele prikkels[1]) en ten tweede, dat het pijnlijke en koortsige ziekzijn een grooten invloed op de verdeeling van het libido heeft.[2]) Het mechanisch geweld van het trauma zou dus de hoeveelheid sexueele *Erregung* vrij maken, die tengevolge van de gebrekkige angst-instelling traumatisch werkt, de gelijktijdige verwonding echter zou door het beslag leggen op een narcistische overbezetting het overschot aan *Erregung* binden.[3]) Het is een bekend, echter nooit genoeg ten gunste van de libido-theorie aangevoerd feit, dat een zware stoornis in de libido-ver-

1) Cf. de opmerkingen, „Die Wirkung des Schaukelns und Eisenbahnfahrens" in „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie," 4e druk 1920.

2) Libido = begeerte. Hiermede worden in de psychoanalyse alle strevingen samengevat, die terug zijn te voeren op de tendenz, de soort te doen voortbestaan; in tegenstelling van de andere, die in laatste instantie met den honger is te identificeeren, dat is dus de instandhouding van het individu. (Vert.)

3) Zie „Zur Einführung des Narzismus," Kleine Schriften zur Neurosenlehre, 4e Folge, 1918.

deeling als een melancholie, door een organische ziekte eenigen tijd kan worden opgeheven, ja dat zelfs een toestand als een volslagen dementia praecox onder dezelfde voorwaarde tot een voorbijgaande verbetering in staat is.

V.

Het ontbreken van een prikkel-bescherming voor de ontvankelijke schorslaag tegenover prikkels van binnen uit zal het gevolg na zich sleepen dat deze prikkelingen de grootste oeconomische beteekenis hebben en dikwijls tot oeconomische stoornissen aanleiding zullen geven die gelijk gesteld kunnen worden met een traumatische neurose. De rijkste bronnen voor zulke innerlijke prikkelingsverschijnselen zijn de zoogenaamde driften van het organisme, de vertegenwoordigers van de, uit het inwendige van het lichaam stammende en op het zielsapparaat overgedragen krachten, het belangrijkste zoowel als het duisterste gebied voor psychologisch onderzoek.

Misschien is de veronderstelling niet al te gewaagd, dat de van de driften uitgaande energie-verplaatsing niet van het type van het gebonden, maar van dat van het vrij bewegelijke. naar ontlading strevende zenuwproces is.

Het beste wat we van dit proces weten hebben wij aan de studie van den droomarbeid te danken. Hierbij vonden wij, dat de processen in de onbewuste stelsels in den grond verschillen van die uit het (voor-) bewuste; dat in het onbewuste energie-bezettingen gemakkelijk en volledig kunnen worden overgedragen, verschoven en verdicht, wat, indien het met voorbewust materiaal gebeurde, slechts gebrekkige resultaten zou kunnen geven, waaruit ook de bekende bizarheid van den manifesten droominhoud voortvloeit, nadat de voor-bewuste dag-herinneringen de bewerking naar de wetten van het onbewuste hebben ondergaan. Den aard van deze processen in het onbewuste heb ik als „primair" aangeduid, in tegenstelling tot de in ons normaal waakleven geldende „secundaire." Daar de driften alle aangrijpen op de onbewuste stelsels, is het niets nieuws om te zeggen, dat zij volgens het primaire proces verloopen, en aan den anderen kant hoort er weinig toe

om het primaire proces met de vrij bewegelijke bezetting, het secundaire met veranderingen in de gebonden of tonische bezetting volgens Breuer te identificeeren.[1]) De taak van de hoogere lagen van het zielsapparaat zou dan zijn, de in het primaire proces verkeerende *Erregung* der driften te binden. Als deze binding niet gelukte zou er een stoornis ontstaan, analoog aan de traumatische neurose; de heerschappij van het lust-principe en van zijn modificatie tot realiteits-principe kan zich eerst na de binding doen gelden. Tot daaraan toe zal de taak van het zielsapparaat, de *Erregung* te bemeesteren of te binden in de eerste plaats komen, weliswaar niet in tegenstelling met het lust-principe, maar er onafhankelijk van en ten deele zonder er rekening mede te houden.

De uitingen van een herhalingsdwang die wij zoowel in de vroege uitingen van het kinderlijke zielsleven als in de

---

[1]) Cf. Hoofdstuk VII, Psychologie van de droomgebeurtenissen, in mijn „Traumdeutung."

gebeurtenissen tijdens de psycho-analytischebehandelinggevonden hebben, vertoonen in sterke mate het drifteigene, en als zij in strijd met het lustprincipe zijn, het demonische karakter. Bij het kinderspel meenen wij het te kunnen begrijpen, dat het kind ook het onaangename daarom herhaalt, omdat het zich door zijn activiteit in staat stelt, den sterken indruk veel vollediger te verwerken dan dat dit bij het passief ondergaan mogelijk was. Iedere nieuwe herhaling schijnt deze poging tot beheersching beter te doen slagen en ook bij aangename gebeurtenissen kan het kind niet genoeg herhalen en blijft het onverbiddelijk aan de indentiteit van de indrukken hechten. Deze karaktertrek is gedoemd, later te verdwijnen. Een voor de tweede maal gehoorde grap blijft haast zonder uitwerking, een tooneelvoorstelling bereikt voor de tweede maal nooit den indruk dien zij de eerste achter liet; ja, de volwassene zal er moeilijk toe te brengen zijn, een boek dat hem zeer

heeft bevallen direct voor den tweeden keer te lezen. Steeds zal de nieuwheid een voorwaarde tot genot zijn. Het kind echter wordt niet moe van een volwassene de herhaling te verlangen van een spel dat hem getoond is of dat met hem gedaan is, tot deze het uitgeput weigert; en als men hem een mooi verhaal gedaan heeft, wil hij steeds weer dezelfde geschiedenis inplaats een nieuwe hooren, eischt onverbiddelijk de identiteit van de herhaling en verbetert elke verandering, waaraan de verteller zich schuldig maakt, en die deze misschien juist invoegde om lof te oogsten. Dit strijdt niet tegen het lust-principe; het is duidelijk dat de herhaling, het terugvinden van de identiteit, zelf een lustbron is. Bij den analysandus echter wordt het duidelijk dat de dwang om de gebeurtenissen uit den kindertijd te herhalen in *ieder* opzicht boven het lustbeginsel uitgaat. De zieke gedraagt zich hierbij geheel infantiel en toont ons zoo dat de verdrongen herinnering

van zijn vroege ervaring niet in gebonden staat in hem voorhanden is, ja, dat zij in zekeren zin niet secundair bewerkt kan worden. Aan deze ongebondenheid dankt zij ook het vermogen, door aanknooping aan dagherinneringen een in een droom gekleede wensch-fantasie te vormen. Dezelfde herhalingsdwang werkt onze therapie zoo dikwijls tegen, als wij aan het eind van de behandeling het volledig losmaken van den medicus willen doorvoeren, en men kan aannemen dat de duistere angst van degenen die niet met de analyse vertrouwd zijn, en die vreezen iets te wekken, dat men naar hun meening beter deed met te laten slapen, in den grond het optreden van dezen demonischen dwang betreft. Op welke wijze echter hangt deze drift met den dwang tot herhaling samen? Hier dringt zich aan ons het idee op, dat wij een algemeene tot hiertoe nog niet duidelijk herkende — of ten minste niet nadrukkelijk in het licht gestelde karaktereigenschap van de driften, mis-

schien wel van al het organische leven op het spoor zijn. *Een drift zou dus een in het levende organisme aanwezige drang zijn, die een vroegeren toestand wenscht te herstellen,* welke het levende onder invloed van storende, uitwendige krachten moest opgeven, een soort organische elasticiteit of als men wil de werking, in het organisch leven, van de traagheid.[1])
Deze opvatting van de drift klinkt bevreemdend, want wij hebben ons eraan gewend, in de driften het naar verandering en ontwikkeling strevende moment te zien en nu vinden wij er juist het tegendeel in, de uitdrukking van de conservatieve natuur in het levende. Maar aan den anderen kant kunnen wij ons de voorbeelden uit het dierenleven herinneren welke de historische afhankelijkheid van de driften schijnen te bevestigen. Als zekere visschen in den tijd van het kuitschieten moeilijke

---

[1]) Ik twijfel er niet aan, of overeenkomstige veronderstellingen over de natuur van de „driften" zijn reeds meermalen geuit.

tochten ondernemen om den kuit in bepaalde wateren, verwijderd van de plaatsen waar zij zich gewoonlijk ophouden, te leggen, dan hebben zij naar de verklaring van de biologen slechts de vroegere woonplaatsen van hun soort opgezocht, die zij in den loop des tijds voor andere hadden verwisseld. Hetzelfde geldt voor de tochten van de trekvogels, maar bij het zoeken naar verdere voorbeelden dringt zich de overweging aan ons op, dat wij in het verschijnsel van de erfelijkheid en in de feiten van de embryologie de krachtigste bewijzen voor den organischen herhalingsdwang hebben. Wij zien, dat de kiem van een levend dier gedwongen is, in zijn ontwikkeling de structuur van alle vormen waarvan het afstamt, zij het ook in een vluchtige afkorting te herhalen, inplaats van langs den kortsten weg tot zijn definitieven vorm te snellen, en kunnen dit gedrag slechts voor een klein deel mechanisch verklaren, mogen de historische verklaring niet overslaan. En evenzoo strekt

zich tot hoog in de dierenrij een reproductie-vermogen uit, dat een verloren gegaan orgaan door een nieuw gevormd dat er precies aan gelijk is, vervangt.
De dichtsbijliggende tegenwerping, dat het wel zoo zal zijn, dat buiten de conservatieve driften die tot herhaling dwingen er ook andere zijn die naar nieuwe vormen en vooruitgang streven, mag zeker niet genegeerd worden; later zal deze ook in onze overwegingen betrokken worden. Maar eerst willen wij de veronderstelling, dat alle driften vroegere situaties weer pogen te herstellen, tot in haar laatste consequenties vervolgen. Het kan zijn, dat wat hieruit te voorschijn komt den schijn van diepzinnigheid wekt of „mystisch" klinkt, wij voelen ons echter van het verwijt vrij, iets dergelijks beoogd te hebben. Wij willen nuchtere resultaten van het onderzoek of van de daarop gegronde overweging, en volgens onzen wensch zullen deze geen ander karakter dan van zekerheid hebben.

Indien dus alle organische driften conservatief zijn, in den loop des tijds verkregen en gericht op regressie, op herstel van vroegere toestanden, dan moeten wij alle resultaten van de organische ontwikkeling op rekening schrijven van uitwendige, storende en op zijwegen voerende invloeden. Het elementaire levende wezen zou zich van begin af aan niet hebben willen veranderen, zou onder gelijkblijvende verhoudingen steeds denzelfden levensloop hebben herhaald. Maar tenslotte zou het de ontwikkelingsgeschiedenis van onze aarde en haar verhouding tot de zon moeten zijn, waarvan de afdruk voor ons achter gebleven was in de ontwikkeling van de organismen. De conservatieve organische driften hebben elk van deze opgedrongen veranderingen van den levensloop opgenomen en ter herhaling bewaard en moeten zoo den bedriegelijken indruk maken van krachten, die naar verandering en vooruitgang streven, terwijl zij slechts een oud doel langs oude en

nieuwe wegen trachten te bereiken. Ook dit einddoel van al het organische zou men zich kunnen voorstellen. Het zou tegen de conservatieve natuur van de driften ingaan als het doel des levens een nog niet te voren bereikte toestand was. Het moet veeleer een oude, een uitgangstoestand zijn, die het levende eenmaal heeft verlaten, en waar het langs alle wegen van de ontwikkeling weer heen streeft. Indien wij als ervaring, waarop geen uitzondering bestaat, aannemen, dat al het levende door *innerlijke* oorzaken sterft, dan kunnen wij dus zeggen: *Het doel des levens is de dood,* en omgekeerd: *Het levenlooze was vroeger aanwezig dan het levende.*

Eens werden in de levenlooze materie door een in het geheel nog niet voor te stellen inwerking van krachten de eigenschappen van het leven gewekt. Misschien was het een proces gelijk aan datgene, dat in een bepaalde laag van de levende stof het bewustzijn deed ontstaan. De toen ontstane span-

ning in de eerst levenlooze stof streefde ernaar, zich te nivelleeren; hiermede was de eerste drift gegeven, nl. tot het levenlooze terug te keeren. Voor de toen levende stof was het sterven nog gemakkelijk, er was waarschijnlijk slechts een korte levensweg te doorloopen, welks richting bepaald werd door de chemische structuur van het jonge leven. Gedurende langen tijd zal zoo de levende stof steeds nieuw gevormd zijn en snel gestorven, tot zich belangrijke uitwendige invloeden zoo wijzigden, dat zij de nog overlevende stof tot steeds grooter afdwaling en tot steeds gecompliceerder omwegen ter bereiking van het doods-doel noopten. Deze omwegen tot den dood, door de conservatieve driften trouw vastgehouden, zouden ons thans het beeld van de levensverschijnselen bieden. Houdt men aan de uitsluitend conservatieve natuur der driften vast, dan kan men tot andere veronderstellingen omtrent ontstaan en doel des levens niet komen. Even bevreemdend als deze conclusie

klinkt datgene wat voor de groote groep driften geldt, die achter de levensverschijnselen steken. De veronderstelling van de zucht tot zelfbehoud, die wij ieder levend wezen toeschrijven, is een merkwaardige tegenstelling van de hypothese dat het driftleven tot den dood leidt. De theoretische beteekenis van de zucht tot zelfbehoud, tot macht en tot heerschen krimpt in dit licht gezien, ineen, het zijn onderdeelen van driften, dienende om den eigen weg van het organisme tot den dood te bestendigen, en andere mogelijkheden van terugkeer tot het anorganische dan de immanente te vermijden, maar het raadselachtige, in geen verband te brengen streven van het organisme, zich tegenover de geheele wereld te handhaven, vervalt. Overblijft, dat het organisme slechts op zijn wijze wil sterven; ook deze bewakers van het leven zijn oorspronkelijk trawanten van den dood geweest. Hierbij doet zich de paradox voor, dat het levend organisme zich zoo krachtig mogelijk tegen invloeden

(gevaren) verzet, die ertoe konden leiden, dat zijn levensdoel langs een korteren weg (om zoo te zeggen door kortsluiting) bereikt wordt. Maar dit gedrag juist karakteriseert een zuiver instinctief tegenover een intelligent streven.[1]) Maar laten wij ons bezinnen, dit kan niet waar zijn! In een geheel ander licht staan de sexueele driften, dien de neurosenleer een aparte plaats heeft aangewezen. Niet alle organismen zijn aan den uitwendigen dwang onderworpen, die hen tot steeds verdere ontwikkeling drijft. Velen is het gelukt zich tot heden op hun lage trap te handhaven; immers heden nog leven zoo niet alle dan toch vele wezens die gelijken op de voorstadia van de hoogere dieren en planten. En evenzoo maken niet alle orgaan-elementen, die het gecompliceerde lichaam van de hoogere wezens samenstellen, de geheele ontwikkeling tot den dood mee. Eenige onder hen, de kiemcellen, bewaren waarschijnlijk

[1]) Cf. overigens de latere correctie van deze extreme opvatting van de zucht tot zelfbehoud.

de oorspronkelijke structuur van de levende stof en scheiden zich na een bepaalden tijd van het organisme af, beladen met alle geërfde en nieuw verkregen driften. Misschien zijn het juist deze beide eigenschappen, die hun zelfstandig bestaan mogelijk maken. Onder gunstige omstandigheden gaan zij zich ontwikkelen, dat wil zeggen het spel herhalen waaraan zij hun ontstaan te danken hebben, en dit eindigt er mede, dat weer een deel van de stof de ontwikkeling tot het eind toe voortzet, terwijl een ander als nieuwe kiemrest opnieuw tot den aanvang der ontwikkeling terugkeert. Zoo werken deze kiemcellen het sterven van de levende stof tegen, en weten voor zich zelf datgene te verkrijgen, wat wij potentieele onsterfelijkheid moeten noemen, hoewel het misschien slechts een verlenging van den doodsweg is. Van de grootste beteekenis is het feit, dat de kiemcel eerst tot dit gedrag in staat is, door de versmelting met een andere, die op

haar lijkt, maar toch verschillend is. De driften, welke het lot van deze, het wezen overlevende, elementaire organismen bestieren, die zorgen dat zij op de goede plaats komen, zoolang als zij weerloos tegenover de buitenwereld zijn, die hun ontmoeting met de andere cellen veroorzaken, enz. vormen de groep der sexueele driften. Zij zijn in denzelfden zin conservatief als de anderen, want zij brengen den vroegeren toestand van de levende stof weer terug, maar zij zijn het in sterkere mate, wijl zij zich buitengewoon weerstandskrachtig betoonen tegen uitwendige invloeden, en dan nog in een anderen zin, daar zij het leven voor langeren tijd voortzetten; zij zijn de eigenlijke levens-tendenzen. Door het feit dat zij de andere driften, die door hun functie naar den dood voeren, tegenwerken, is de tegenstelling tusschen hen en de overige gegeven, waarvan de neurosenleer de beteekenis heeft erkend. Het leven van de organismen heeft als het ware een gebroken rhythme, de eene

groep van driften stuwt vooruit, om het einddoel des levens zoo spoedig mogelijk te bereiken; de andere springt op een gegeven plaats van den weg terug, om hem van een bepaald punt af nogmaals af te leggen en zoo de lengte te vermeerderen. Maar hoewel sexualiteit en geslachtsverschil bij den aanvang van het leven stellig niet bestonden, is het toch mogelijk dat de later als sexueel aangeduide driften van het allereerst begin af aan in actie waren en hun tegenwerking van het spel der „Ik-driften" later eerst begonnen is. Laten wij zelf thans eens terug gaan om ons af te vragen of niet al deze speculaties op lossen grond staan. Bestaan er werkelijk, *afgezien van de sexueele driften* geen driften dan die, welke een vroegeren toestand willen herstellen, niet ook andere, die naar een nog niet bereikten streven? Ik ken in de organische wereld geen zeker voorbeeld dat tegen onze karakteristiek spreekt. Een algemeene stroom naar hoogere ontwikkeling in het dieren-

en plantenrijk laat zich zeker niet vaststellen, hoewel zulk een ontwikkelingsrichting inderdaad onaanvechtbaar is. Maar aan den eenen kant is het dikwijls een quaestie van onze waardeering als wij een ontwikkelingstoestand hooger dan een anderen noemen, en aan den anderen kant toont de wetenschap van het levende ons aan, dat hoogere ontwikkeling in een opzicht zeer dikwijls met regressie in een ander bekocht wordt. Ook bestaan er diervormen genoeg welker jeugdtoestand ons leert dat hun ontwikkeling veel meer een teruggaand karakter draagt. Hoogere ontwikkeling zoowel als teruggang kunnen beide gevolgen zijn van de tot aanpassing dwingende uitwendige krachten, en de rol van de driften kan zich in beide gevallen er toe beperken, de opgedrongen veranderingen als inwendige lusttoestand vast te houden.[1])

[1]) Langs een anderen weg is Ferenczi tot de mogelijkheid van dezelfde opvatting gekomen (Entwicklungsstufen des Wirklichkeitssinnes, Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, I, 1913). „Wanneer men deze gedachte consequent vervolgt moet men

Voor velen van ons zal het moeilijk zijn het geloof op te geven, dat in den mensch zelf een drang tot vervolmaking schuilt die hem op zijn tegenwoordige hoogte van geestelijk leven en ethische sublimatie heeft gebracht en waarvan men mag verwachten dat hij zijn ontwikkeling tot „Uebermensch" zal voortzetten. Maar ik geloof aan zulk een drang niet en zie ook geen weg, deze weldadige illusie te sparen.
De ontwikkeling van den mensch zooals wij die tot nu toe kennen, lijkt mij geen andere verklaring te behoeven, dan die van het dier en wat wij aan een klein gedeelte van de menschen als een rusteloozen drang tot vervolmaking waarnemen laat zich op ongedwongen wijze als gevolg van het verdringen van driften verklaren, waarop het meest waardevolle van de menschelijke cultuur is opgebouwd. De verdrongen drift

---

zich met de voorstelling vertrouwd maken van een, het organische leven beheerschende bestendigings- resp. regressie-tendenz, terwijl de tendenz tot verdere ontwikkeling, aanpassing, enz. slechts bij uitwendige prikkels ontwaakt" (Blz. 137.)

geeft het nooit op, naar haar volle bevrediging te streven, die bestond in de herhaling van een primair bevredigingsproces; alle surrogaat-reactievormen en sublimaties zijn onvoldoende om haar voortdurende spanning op te heffen en uit het verschil tusschen de gevonden en de geëischte bevrediging volgt het drijvende moment dat niet veroorlooft bij een der gegeven situaties stil te blijven staan doch naar de woorden van den dichter, „ontembaar immer voorwaarts dringt" (Mephisto, Faust I, studeervertrek). De weg terug, naar de volle bevrediging is meestal door de weerstanden die de verdringing ondersteunen, versperd, en daardoor blijft niets anders over dan in de andere nog vrije ontwikkelingsrichting voort te schrijden doch zonder het vooruitzicht, het proces te beëindigen en het doel te bereiken. De gebeurtenissen bij het vormen van een neurotischen angst, die immers niets anders is dan de poging om voor een driftbevrediging te vluchten, geven ons het voorbeeld van

de wijze van ontstaan van deze schijnbare „vervolmakings-tendenz" die wij echter onmogelijk aan alle menschelijke individuen kunnen toeschrijven. De dynamische voorwaarden zijn weliswaar algemeen aanwezig, maar de oeconomische verhoudingen schijnen het verschijnsel slechts zelden te begunstigen.

VI.

Ons tot nu toe verkregen resultaat, dat een scherpe scheiding maakt tusschen de „Ik-driften" en de sexueele driften, dat de eerste naar den dood, de tweede naar het leven laat streven, bevredigt ons zelf naar vele zijden niet. Hierbij komt, dat wij eigenlijk alleen voor de eerste catagorie het conservatieve of beter regressieve karakter van de drift konden aannemen. Want volgens onze veronderstelling stammen de Ikdriften af van het levend worden van de levenlooze stof, en willen zij de levenloosheid weer herstellen. Anders echter de sexueele driften — het is duidelijk dat zij den primitieven toestand van het levende reproduceeren, maar het doel waarheen zij met alle middelen streven is de versmelting van twee op bepaalde wijze gedifferentieerde kiemcellen. Als deze vereeniging niet tot stand komt, sterft de kiemcel zooals alle cellen van het organisme; slechts onder deze voorwaarde kan de ge-

slachtsfunctie het leven verlengen, en het den schijn van onsterfelijkheid verleenen. Welke gewichtige gebeurtenis in de ontwikkeling van de levende stof echter wordt herhaald door de geslachtelijke voortplanting of haar voorlooper, de copulatie van twee individuen onder de protisten? Dat kunnen wij niet zeggen, en daarom zouden wij het als een verlichting voelen als ons geheele gedachten-bouwsel een dwaling bleek te zijn. De tegenstelling tusschen Ik — (doods) driften en sexueele — (levens) driften zou dan opgeheven zijn en daarmee zou de herhalingsdwang de hem toegeschreven beteekenis inboeten.

Laten wij daarom naar een door ons ingevlochten veronderstelling terugkeeren in de hoop dat deze exact weerlegd zal kunnen worden. Wij hadden voorop gesteld en daar verdere conclusies uit getrokken, dat al het levende door innerlijke oorzaken sterven moet. Deze veronderstelling hebben wij zoo zorgeloos gemaakt omdat het

ons geen veronderstelling scheen. Wij zijn gewoon zoo te denken, onze dichters steunen ons daarin. Misschien hebben wij het aangenomen omdat er een troost in dat geloof ligt. Als men toch moet sterven en eerst zijn allerliefsten door den dood moet verliezen wil men liever aan een onverbiddelijke natuurwet, de verheven Αναγκη onderworpen zijn dan aan een toeval, dat misschien nog vermeden had kunnen worden. Maar wellicht is het geloof aan de innerlijke regelmatigheid van het sterven ook maar een van de illusies die wij ons gemaakt hebben „om den last van het Zijn te verdragen." Oorspronkelijk is het zeker niet, aan de primitieve volken is het idee van een natuurlijken dood vreemd; ieder sterven onder hen voeren zij terug op den invloed van een vijand of van een boozen geest. Wij moeten het daarom niet nalaten om ons ter toetsing van dat geloof tot de biologische wetenschap te wenden. Als wij dat doen verbazen wij ons erover hoe weinig de biologen het over

de vraag van den natuurlijken dood eens zijn; ja dat het begrip zelf van den dood hen tusschen de vingers doorglipt. Het feit van een bepaalden, gemiddelden levensduur, tenminste bij hoogere dieren, spreekt natuurlijk voor den dood door innerlijke oorzaken, maar dat sommige groote dieren en reusachtige boomen een zeer hoogen en tot nu toe nog niet te schatten ouderdom bereiken doet dezen indruk weer te niet. Volgens de buitengewone conceptie van W. Fliesz zijn alle levensverschijnselen — en zeker ook de dood — van de organismen aan bepaalde termijnen gebonden, waarin de afhankelijkheid van twee substanties, een mannelijke en een vrouwelijke tot het zonnejaar tot uiting komt. Doch de waarneming, hoe gemakkelijk en tot welk een omvang het mogelijk is door den invloed van uitwendige krachten de levensuitingen, vooral van planten, te wijzigen, hen te vertragen of te vervroegen, verzet zich tegen de starheid van de formule van Fliesz en laat op zijn minst

twijfel over aan de alleenheerschappij van de door hem opgestelde wet.

Groote belangstelling hebben wij voor de wijze van behandeling, welke A. Weismann het thema van den levensduur heeft doen ondergaan.[1]) Deze onderzoeker maakte voor het eerst de scheiding in de levende stof van een sterfelijke en een onsterfelijke helft; de sterfelijke is het lichaam in engeren zin, het *soma*, dát alleen is aan den natuurlijken dood onderworpen; de kiemcellen echter hebben de onsterfelijkheid in zich, in zoo ver zij in staat zijn zich onder bepaalde gunstige voorwaarden tot een nieuw individu te ontwikkelen, of anders uitgedrukt, zich met een nieuw soma te omhullen.[2])

Wat ons hierbij frappeert, is de onverwachte analogie met onze eigen opvattingen die toch langs zoo geheel anderen weg verkregen zijn. Weismann, die de levende stof morphologisch be-

---

[1]) Ueber die Dauer des Lebens, 1882: Ueber Leben und Tod, 1892; Das Keimplasma, 1892; e.a.

[2]) Ueber Leben und Tod, 2e druk 1892, blz. 20.

schouwt, herkent er een bestanddeel in, dat aan den dood onderworpen is, het soma, het lichaam, afgezien van geslachts- en erfelijkheids-substantie, en een onsterfelijk deel, juist dat kiemplasma, dat voor de instandhouding van de soort, voor de voortplanting, dient. Wij hebben niet de levende stof beschouwd, maar de er in werkzame krachten, en zijn er toe gekomen, twee soorten van driften te onderscheiden; die, welke het leven tot den dood willen voeren, en de andere, de sexueele, welke steeds weer de vernieuwing van het leven beoogen en tot stand brengen. Dit klinkt als een dynamische paralel van Weismann's morphologische theorie. De schijn van een belangrijke overeenkomst verdwijnt echter spoedig als wij Weismann's oplossing van het probleem van den dood vernemen. Weismann maakt de onderscheiding tusschen sterfelijk soma en onsterfelijk kiemplasma eerst bij de meercellige organismen, bij de eencelligen zijn individu en voortplantingscel nog een

en hetzelfde.[1]) Den eencelligen kent hij dus een potentieele onsterfelijkheid toe, de dood treedt eerst bij de metazoen, de meercelligen, op. Deze dood van de hoogere levende wezens is weliswaar natuurlijk, is een dood door innerlijke oorzaken, maar hij berust niet op een grond-eigenschap van de levende stof[2]), kan niet als een absolute, in het wezen van het leven gelegen noodzakelijkheid worden opgevat.[3]) De dood is veeleer een inrichting van doelmatigheid, een verschijnsel van aanpassing aan de uitwendige levensverhoudingen, omdat door de scheiding van de lichaamscellen in soma en kiemcellen de onbegrensde levensduur van het individu een zeer ondoelmatige luxe was geworden. Met het optreden van deze differentiatie bij de meercelligen werd de dood noodig en doelmatig. Van hier af aan sterft het soma van de hoogere vormen uit innerlijke oorzaken op be-

---

[1]) Dauer des Lebens, blz. 38.
[2]) Leben und Tod; 2e druk, blz. 67.
[3]) Dauer des Lebens, blz. 33.

paalde tijden, de protisten echter zijn onsterfelijk gebleven. De voortplanting is echter niet tegelijk met den dood ontstaan, die is een grondeigenschap van de levende stof evenals de groei waar uit zij volgde, en het leven is van zijn begin op aarde af continu geweest.[1]) Het is gemakkelijk te begrijpen dat het toekennen van een natuurlijken dood aan de hoogere organismen ons weinig helpt. Als de dood later door de levende wezens verkregen is, komen de doodstendenzen, die worden afgeleid van het begin van het leven op aarde, niet in aanmerking. De meercelligen kunnen dan toch door innerlijke oorzaken sterven, door hun gebrekkige differentiatie of de onvolkomenheid van hun stofwisseling; dit is van geen belang voor de vraag die ons bezighoudt. Zulk een opvatting en afleiding van den dood staat ook veel dichter bij het gewone denken van de menschen, dan de vreemde veronderstelling van „doods-instincten."

---

[1]) Leben und Tod, slot.

De gedachtenwisseling, die op de voorstellingen van Weismann volgde, heeft mijns inziens niets beslissends opgeleverd.[1]) Vele auteurs zijn tot het standpunt van Goette teruggekeerd (1883) die in den dood het onmiddellijk gevolg van de voortplanting zag. Hartmann karakteriseert den dood niet door het optreden van een „lijk", een gestorven deel van de levende stof, maar definieert hem als de „afsluiting van de individueele ontwikkeling." In dien zin zijn ook de protisten sterfelijk, bij hen valt de dood steeds met de voortplanting samen, maar wordt er eenigszins door verdekt, daar de geheele substantie der ouders in de jonge kinderindividuen overgaat.[2])
De belangstelling heeft er zich verder op gericht, de beweerde onsterfelijkheid van de levende stof experimenteel

---

1) Cf. Max Hartmann, Tod und Fortpflanzung, 1906; Alex Lipschütz, Warum wir sterben, Kosmosbücher, 1914; Franz Doflein, Das Problem des Todes und der Unsterblichkeit bei den Pflanzen und Tieren, 1919.
2) Loc. cit., blz. 29.

aan de eencelligen te onderzoeken. Een Amerikaan, Woodruff, heeft een van trilharen voorzien infusorium, een pantoffeldiertje, dat zich door deeling in twee individuen voortplant, in cultuur genomen en tot de 3029ste generatie, toen hij de proef afbrak, vervolgd, door telkens het eene deelingsproduct te isoleeren en in versch water te brengen. De verre afstammeling van het eerste pantoffeldiertje was even frisch als zijn voorvader, zonder eenig teeken van ouderdom of degeneratie; hiermee scheen, als zulke getallen reeds bewijskracht hebben, de onsterfelijkheid van de protisten experimenteel aantoonbaar.[1])

Andere onderzoekers verkregen andere resultaten. Maupas, Calkins, e.a. hebben in tegenstelling met Woodruff gevonden, dat ook infusorieën na een bepaald aantal deelingen zwakker worden, in grootte afnemen, een deel van hun organisatie inboeten en ein-

[1]) Hiervoor en voor het volgende zie Lipschütz, loc. cit., blz. 26 en 52 e.v.

delijk sterven als zij niet onder vernieuwende invloeden komen. Hieruit volgt dat de protisten na een phase van oud worden sterven evenals de hoogere dieren, in lijnrechte tegenspraak met de bewering van Weismann, die den dood als een later verworven eigenschap van de levende organismen beschouwt.

Wij leggen op twee feiten uit deze onderzoekingen den nadruk, daar zij ons vaste punten schijnen te bieden. Ten eerste: Als de diertjes op een tijdstip dat zij nog geen ouderdomsveranderingen vertoonen, met elkaar versmelten, copuleeren, kunnen — waarop zij na eenigen tijd weer uit elkaar gaan — blijven zij van het ouderworden verschoond, zij zijn „verjongd" geworden. Deze copulatie zal toch wel een voorlooper zijn van de geslachtelijke voortplanting der hoogere dieren; zij heeft nog niets met vermeerdering uit te staan, bepaalt zich tot het mengen van de substantie van de beide individuen (Weismann's amphimixis). De ver-

jongende werking van de copulatie kan ook vervangen worden door sommige prikkelende stoffen, veranderingen in de voedingsvloeistof, temperatuursverhooging of schudden. Men herinnere zich het beroemde experiment van J. Loeb, die zee-egel-eieren door bepaalde chemische prikkels tot deeling dwong, die anders slechts na bevruchting optrad.

Ten tweede: Het is waarschijnlijk, dat de infusorieën door hun eigen levensproces tot een natuurlijken dood worden gevoerd, want de tegenspraak tusschen Woodruff en de anderen komt hierdoor, dat Woodruff ieder nieuw geslacht in versche voedingsvloeistof bracht. Liet hij dit na, dan nam hij dezelfde ouderdomsveranderingen waar als de andere onderzoekers. Hieruit trok hij de conclusie dat de diertjes beschadigd worden door de stofwisselingsproducten die zij aan de omringende vloeistof afgeven, en hij kon overtuigend bewijzen, dat slechts producten van hun eigen stofwisseling deze den dood van

het geslacht na zich sleepende werking hebben. Want in een oplossing, die met de stofwisselingsproducten van een ver verwante soort verzadigd was, gedijden de diertjes uitstekend, welke, in hun eigen voedingsvloeistof gebracht, te gronde gingen. Het infusorium sterft dus, als het aan zich zelf overgelaten wordt, een natuurlijken dood door de onvolledigheid waarmede zijn eigen stofwisselingsproducten verwijderd worden, maar misschien sterven ook alle hoogere dieren in den grond aan dezelfde volkomenheid.

Wij beginnen er aan te twijfelen of het echter wel doelmatig is, de beslissing van de vraag van den natuurlijken dood in de studie van de protozoen te zoeken Het is mogelijk dat de primitieve organisatie van deze wezens gewichtige verhoudingen voor ons verdekt, die ook bij hen aanwezig zijn, maar eerst kunnen worden herkend bij hoogere dieren, waar zij een morphologische uitdrukking verkregen hebben. Wanneer wij het morphologische standpunt ver-

laten voor het dynamische, laat het ons onverschillig of de natuurlijke dood van de protozoen al of niet kan worden bewezen. Bij hen heeft de later als onsterfelijk te onderscheiden stof zich nog geenszins van de sterfelijke afgezonderd. De krachten die het leven in den dood willen doen overgaan, kunnen ook van het begin af aan werkzaam geweest zijn, en toch zou hun effect door de krachten, die het leven willen handhaven zoo kunnen worden gemaskeerd, dat het directe aantoonen ervan zeer moeilijk wordt. In ieder geval hebben wij geleerd, dat de waarnemingen van de biologen ons het aannemen van zulke innerlijke, tot den dood voerende processen ook voor de protisten veroorloven. Maar zelfs als het mocht blijken dat de protisten in den zin van Weismann onsterfelijk zijn, dan geldt zijn bewering, dat de dood later verkregen zou zijn, slechts voor de manifeste uitingen van den dood en maakt veronderstellingen omtrent naar den dood voerende processen in het geheel

niet onmogelijk. Onze verwachting dat de biologie de veronderstelling van de doods-tendenzen volledig zou te niet doen, heeft zich niet vervuld. Wij kunnen ons met haar mogelijkheid verder bezig houden als wij daar andere motieven voor hebben. De opvallende overeenkomst van Weismann's scheiding van soma en kiemplasma met onze onderscheiding van doods- en levenstendenzen blijft echter bestaan en krijgt weer haar waarde.

Laten wij een oogenblik bij deze bij uitstek dualistische opvatting van het driftleven blijven stilstaan. Volgens de theorie van E. Hering aangaande de gebeurtenissen in de levende stof verloopen daarin onophoudelijk twee processen in tegengestelde richting: een opbouwend, assimilatorisch, het andere afbrekend, dissimilatorisch. Zullen wij het wagen, in deze beide richtingen van het levensproces de werkzaamheid van onze beide catagorieën van driften, van de levens- en van de doodstendenzen, te herkennen? Maar iets anders

kunnen wij ons niet verhelen, namelijk dat wij onverwacht in de haven van Schopenhauer's philosophie zijn aangeland, voor wien immers de dood „het eigenlijke resultaat" en in zooverre het doel des levens is[1]) het sexueele instinct echter de belichaming van den wil om te leven.

Laten wij thans moedig een schrede voorwaarts doen. Naar het algemeene inzicht is de vereeniging van talrijke cellen tot een levend geheel, de meercelligheid van de organismen een middel ter verlenging van den levensduur geworden. De eene cel draagt ertoe bij om het leven van de andere te behouden, en de cellenstaat kan verder leven ook als de afzonderlijke cellen moeten sterven. Wij hebben reeds vernomen dat ook de copulatie, het tijdelijk versmelten van twee eencelligen, verjongend op hen werkt en hun leven verlengt. Daarom zou men kunnen trach-

---

[1]) Ueber die anscheinende Absichtlichkeit im Schicksal des Einzelnen, Groszherzog Wilhelm Ernst-uitgave, IVe deel, blz. 268.

ten, de uit de psycho-analyse verkregen libido-theorie op de verhouding van de cellen tot elkaar over te brengen, en zich voor te stellen, dat het de in elke cel werkzame levens- of sexueele tendenz is, welke de andere cellen tot object neemt, daarmee de doodstendenzen, respectievelijk de door deze in gang gezette processen gedeeltelijk neutraliseert en de cellen zoo in leven houdt, terwijl andere voor hen hetzelfde doen, en nog andere cellen zich bij het verrichten van deze libidineuze functie opofferen. De kiemcellen zelf zouden zich absoluut „narcistisch" gedragen, zooals wij dit gewoonlijk in de neurosenleer betitelen, wanneer een individu zijn geheel libido in zijn Ik houdt en niets ervan aan object-bezetting besteedt. De kiemcellen hebben hun libido, de werkzaamheid van hun levensinstincten, voor zich zelf noodig als voorraad voor hun latere, enorm opbouwende, functie. Misschien mag men ook de cellen van de kwaadaardige nieuwvormingen, die het organisme

vernielen, in denzelfden zin voor narcistisch verklaren. De pathologie geeft immers toe dat hun kiemen aangeboren zijn en kent hun zoo embryonale eigenschappen toe. Zoo zou dus het libido van onze sexueele tendenzen samenvallen met den Eros der dichters en philosophen, die al het levende samen houdt.

Op deze plaats gekomen vinden wij aanleiding de langzame ontwikkeling van onze libido-theorie te overzien. De analyse van de overdrachts-neurosen dwong ons er eerst toe, een onderscheiding te maken tusschen sexueele tendenzen die op het Ik gericht zijn, en andere driften die wij nog zeer onvoldoende kenden, en voorloopig als „Ik-tendenzen" aanduidden. Onder deze laatste moesten in de eerste plaats die genoemd worden, welke het zelfbehoud van het individu dienen. Men was nog niet in staat te zeggen, welke andere onderscheidingen gemaakt konden worden. Geen kennis zou voor de fundeering van een juiste psychologie zoo

gewichtig zijn geweest als een inzicht in de algemeene natuur en de eventueele bijzonderheden van de driften, maar op geen gebied der psychologie tastte men zoo zeer in het duister. Ieder stelde zooveel driften of „oerdriften" op als hem goed dacht, en handelde er mede als de oude grieksche natuurphilosophen met hun vier elementen: vuur, water, aarde, lucht. De psycho-analyse kon de een of de andere veronderstelling omtrent de driften niet tegenspreken en hield zich eerst aan de populaire onderscheiding waarvoor het woord van „honger en liefde" gebruikelijk is. Dit was ten minste geen nieuwe daad van willekeur. Hiermede kwam men met de analyse der psycho-neurosen een heel eind. Het begrip der „sexualiteit" en dat van een sexueel instinct moest weliswaar worden uitgebreid tot het veel insloot wat niet onder de voortplantingsfunctie viel, en hierdoor ontstond er spectakel genoeg in de strenge, voorname of alleen maar huichelachtige wereld.

De volgende schrede werd afgelegd toen de psycho-analyse het psychologisch Ik dichter kon naderen, dat haar tot nu toe slechts bekend was als verdringend, censuur uitoefenend, beschermend en reageerend agens. Kritische en andere ver-ziende geesten hadden echter sinds lang geprotesteerd tegen de beperking van het libido-begrip tot de energie van de, op het object gerichte sexueele strevingen. Maar zij vergaten mede te deelen waar zij hun beter inzicht vandaan hadden en waren niet in staat iets bruikbaars voor de analyse er uit af te leiden. Bij bedachtzaam voortgaan werd de psycho-analiticus erdoor getroffen, hoe regelmatig libido zich van het object afwendt en zich op het Ik richt (introversie), en toen hij de ontwikkeling van de vroegste stadia van het libido bij het kind bestudeerde, kwam hij tot het inzicht dat het Ik het eigenlijke en oorspronkelijke reservoir van het libido is, dat eerst van daaruit op het object overgaat. Het Ik rangschikte zich onder de sexueele

objecten en werd meteen tot het voornaamste onder hen. Als het libido zoo in het Ik aanwezig is, noemt men het narcistisch.[1]) Dit narcistisch libido was natuurlijk ook de uiting van sexueele strevingen in analytischen zin die men met de van begin af aan aangenomen „zucht tot zelfbehoud" moest identificeeren. Hierdoor was de oorspronkelijke tegenstelling tusschen Ik-tendenzen en sexueele tendenzen ontoereikend geworden. Een deel der Ik-tendenzen was als libidineus herkend; in het Ik waren — waarschijnlijk naast andere — ook sexueele driften werkzaam; echter heeft men het recht te zeggen, dat de oude formule, dat de psycho-neurose op een conflict berust tusschen Ik-driften en sexueele driften, niets bevat wat thans niet meer waar is. Het onderscheid tusschen de beide categorieën van driften, dat oorspronkelijk op de een of andere manier qua-

---

[1]) Zur Einfürung des Narzismus. Jahrbuch der Psychoanalyse, VI, 1914, en Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre IVe reeks, 1918.

litatief was bedoeld, wordt thans slechts anders, namelijk *topisch* bepaald.

Vooral de overdrachts-neurose, het eigenlijk studie-object van de psycho-analyse, blijft het resultaat van een conflict tusschen het Ik en de libidineuze bezetting van het object.

Des te meer moeten wij den nadruk leggen op het libidineuze karakter van de zucht tot zelfbehoud, wijl wij trachten de sexueele tendenz met den alles behoudenden Eros te vereenzelvigen en het narcistisch libido van het Ik afleiden uit de bijdragen die de aan elkaar vast zittende soma-cellen aan het libido leveren. Nu staan wij echter plotseling voor de vraag: Indien ook de zucht tot zelfbehoud van libidineuzen aard is, dan bestaan er misschien in het geheel geen andere tendenzen dan libidineuze. Andere zijn er ten minste niet te zien. Dan echter moet men den critici gelijkgeven, die van begin af aan hebben vermoed, dat de psycho-analyse *alles* door sexualiteit verklaart, of nieuweren zooals Jung

die zonder meer libido voor welke streving ook gebruikt hebben.
In dit resultaat lag echter ons doel niet. Veeleer zijn wij van een scherpe scheiding uitgegaan tusschen Ik-driften = doodsdriften en sexueele driften = levensdriften. Wij waren immers bereid, ook de zucht tot zelfbehoud van het Ik tot de doodsdriften te rekenen, hetgeen wij echter als juister herroepen hebben. Onze opvatting was altijd *dualistisch*, en ze is het thans scherper dan ooit, daar wij de tegenstelling niet meer Ik- en sexueele driften, maar levens- en doodstendenzen noemen. Jung's libido-theorie daarentegen is monistisch, omdat hij zijn eenige drijfkracht libido heeft genoemd; dit moet verwarrend werken maar zal ons niet verder beïnvloeden. Wij vermoeden dat in het Ik nog andere driften dan de libidineuze zucht tot zelfbehoud werkzaam zijn, en wenschten wel in staat te zijn, hen aan te toonen.
Het is te betreuren dat de analyse van het Ik zóo weinig is vooruitgegaan, dat

dit ons zeer moeilijk wordt. De libidineuze driften van het Ik kunnen weliswaar op een speciale manier met de andere, ons nog onbekende Ik-tendenzen, zijn verbonden. Eer ons nog het narcisme duidelijk was, bestond in de psycho-analyse het vermoeden, dat de Ik-tendenzen libidineuze componenten bevatten. Dit zijn echter zeer speculatieve mogelijkheden, waarmede een tegenstander nauwelijks rekening zal houden. Het is uiterst lastig, dat de analyse ons tot nu toe slechts in staat stelt, alleen libidineuze tendenzen aan te toonen. De conclusie dat er geen andere zijn, mogen wij daarom toch niet trekken.

Bij de duisternis die heden nog over de leer der driften hangt, doen wij wellicht goed aan welken inval ook, die ons een verklaring belooft, gehoor te geven.

Wij zijn van de groote tegenstelling tusschen levens- en doodstendenzen uitgegaan. De object-liefde zelf toont ons een tweede polariteit, die van liefde

(teederheid) en haat (agressie). Indien het ons nu maar mogelijk was, deze beide polariteiten in betrekking tot elkaar te brengen, de een op de ander terug te voeren! Van begin af aan hebben wij in de sexueele strevingen een sadistische component onderscheiden,[1]) deze kan zich, naar wij weten, zelfstandig maken en als perversiteit het sexueele leven van een persoon beheerschen. Ook treedt zij als domineerend drifts-onderdeel op in de zoo door mij genoemde „prae-genitale organisatie". Hoe moet men echter de sadistische tendenz, die beschadiging van het object beoogt, van den levensbehoudenden Eros afleiden? Hier ligt de veronderstelling voor de hand, dat het sadisme eigenlijk een doodsdrift is, die onder invloed van het narcistisch libido van het Ik werd afgedrongen, zoodat hij eerst duidelijk werd ten opzichte van het object. Hij treedt dan in dienst van de sexueele functie; in

[1]) „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie," vanaf den eersten druk in 1903.

het orale organisatie-stadium van het libido valt de bemeestering van het geliefde object nog met de vernietiging er van samen, later scheidt zich de sadistische drift af, en eindelijk, op de trap van de genitale organisatie van het libido verricht hij ten dienste van de voortplanting de functie, het sexueele object in zooverre te vermeesteren, als de uitvoering van de geslachtsdaad dit vordert. Ja, men zou kunnen zeggen dat het uit het Ik verdrongen sadisme den libido-componenten van de sexueele drift den weg heeft gewezen; later volgen deze denzelfden weg tot het object. Waar het oorspronkelijk sadisme geen tempering en versmelting ondergaat, ontstaat het bekende liefde-haat-ambivalent van het liefde-leven. Indien het veroorloofd is, zulk een veronderstelling te maken, was de opgave vervuld, een voorbeeld van een — weliswaar verschoven — doodstendenz te vinden. Echter is deze opvatting verre van duidelijk en maakt een inderdaad mystischen indruk. Wij komen onder

verdenking, tot iederen prijs een uitweg uit een groote verlegenheid te hebben gezocht. Wij kunnen ons er echter op beroepen dat zulk een veronderstelling niet nieuw is, dat wij haar reeds vroeger gemaakt hebben, toen er van verlegenheid nog geen sprake was. Klinische waarnemingen hebben ons gedwongen aan te nemen, dat het pendant van het sadisme, het masochisme, op te vatten is als een zich keeren van het sadisme tegen het eigen Ik.[1]) Een zich keeren van de tendenz van het object tegen het Ik is echter in principe niets anders dan het zich wenden van het Ik af tot het object, hetgeen wij hier opnieuw beschouwen. Het masochisme, waarbij de drift tegen het eigen Ik gekeerd is, zou dan in werkelijkheid een terugkeer tot een vroegere phase zijn, een regressie. Op een punt moet de toen ter tijd gegeven uiteenzetting van het masochisme een correctie ondergaan, als

---

[1]) Cf. Sexualtheorie, 4e druk, 1920 en „Triebe und Triebschicksale" in Sammlung kleiner Schriften, IVe reeks.

zijnde te absoluut: het masochisme zou, wat ik toen bestreden heb, ook primair kunnen zijn.[1])

Maar laten wij terugkeeren naar de sexueele driften, die het leven bewaren. Reeds bij het onderzoek van de protisten hebben wij gevonden, dat de versmelting van twee indivuduën zonder hieropvolgende deeling, de copulatie, op beide individuën versterkend en verjongend werkt. (Zie boven, Lipschütz). Hun verdere generaties vertoonen geen degeneratie-teekenen en zij schijnen in staat te zijn, de schadelijke invloeden van hun stofwisseling langer te weerstaan. Ik geloof dat deze

[1]) In een publicatie, die rijk aan inhoud en gedachten, voor mij echter niet geheel duidelijk is, heeft Sabina Spielrein een groot deel van deze speculatie ondervangen. Zij duidt de sadistische component van de sexueele tendenz als „destructief" aan (die Destruktion als Ursache des Werdens. Jahrbuch für Psychoanalyse, IV, 1912.) Op nog andere wijze trachtte A. Stärcke (inleiding bij de vertaling van S. Freud, de sexueele beschavingsmoraal, etc., 1914) met de theoretisch-biologische veronderstelling van een aandrift tot den dood het libido-begrip zelf te identificeeren. (Verg. ook: Rank, Der Künstler.) Al deze pogingen, gelijk deze in den tekst, getuigen van een streven naar nog niet verkregen klaarheid in de leer der driften.

waarneming als voorbeeld kan worden genomen ook voor het effect van de geslachtelijke vereeniging. Maar op welke wijze brengt de versmelting van twee weinig verschillende cellen zulk een vernieuwing van het leven tot stand? De proef, waarbij de copulatie van de protozoeën door de inwerking van chemische, ja, zelfs van mechanische prikkels wordt vervangen (l.c.) veroorlooft wel, een beslist antwoord te geven: het gebeurt door den toevoer van nieuwe hoeveelheden prikkel. Dit komt nu goed met de veronderstelling overeen, dat het levens-proces van het individu uit innerlijke gronden naar de nivelleering van chemische spanningen, dat wil zeggen, tot den dood voert, terwijl de vereeniging met een individueel verschillende stof deze spanning vergroot, om zoo te zeggen nieuwe vitale verschillen invoert, die dan weer door verder leven te niet gedaan moeten worden. Voor dit verschil moeten natuurlijk een of meer optima bestaan. Dat wij als de overheerschende tendenz van het ziele-

leven, ja, misschien van het heele zenuwleven, het streven naar vermindering, constant houding of opheffen van de innerlijke spanning herkenden (het *Nirwana-principe* naar een uitdrukking van Barbara Low) gelijk het in het lust-beginsel tot uiting komt, dat is wel ons sterkste motief om aan het bestaan van doodstendenzen te gelooven.
Als een onaangename stoornis in onze gedachtengang gevoelen wij het nog steeds, dat wij voor de sexueele drift niet kunnen aantoonen, dat hij het karakter van een herhalingsdwang heeft, welke ons het eerst op het spoor van de doods-tendenzen bracht. Het gebied der embryonale ontwikkelingsprocessen is weliswaar overrijk aan zulke herhalingsverschijnselen, de beide kiemcellen der geslachtelijke voortplanting en hun levensgeschiedenis zijn zelf slechts herhaling van het begin van het organisch leven; maar het essentieele van de gebeurtenis welke door de sexueele drift beoogd wordt, is toch de versmelting van twee lichamen. Eerst hier-

door wordt bij de hoogere wezens de onsterfelijkheid van de levende stof verzekerd.
Met andere woorden: wij moeten licht verschaffen over het ontstaan der geslachtelijke voortplanting en van de geslachtsdrift, een vraagstuk waarvoor een buitenstaander moet terugschrikken en dat door de vakgeleerden zelf tot nu toe nog niet is opgelost. Zoo dicht mogelijk te saam gedrongen geven wij uit de elkaar tegensprekende meeningen dat weer, waaraan wij met onze gedachtengang kunnen aansluiten.
De eene opvatting ontneemt het probleem der voortplanting zijn geheimzinnige aantrekkingskracht, omdat zij de voortplanting beschouwt als een onderdeel van den groei (vermeerdering door deeling, uitspruiting, knopvorming).
Het ontstaan van de voortplanting door geslachtelijk gedifferentieerde kiemcellen zou men zich volgens de nuchtere denkwijze van Darwin zoo kunnen voorstellen, dat het voordeel van de amphimixis, dat uit de toevallige copu-

latie van twee protisten bleek, in de verdere ontwikkeling vastgehouden en verder uitgebuit werd.[1]) Het „geslacht" zou dus niet zoo oud zijn, en de buitengewoon heftige driften, die de geslachtelijke vereeniging veroorzaken, herhalen daarbij iets wat zich eens heeft voorgedaan, en zich sindsdien als voordeelig heeft weten te handhaven.
Evenals bij den dood doet zich hier de vraag voor, of men bij de protisten niets anders dan wat men ziet in aanmerking moet nemen, en of men mag veronderstellen dat krachten en gebeurtenissen, die eerst bij hoogere wezens zichtbaar worden, ook bij deze voor het eerst tot stand komen. Voor onze doeleinden is de vermelde op-

---

[1]) Hoewel Weismann (Das Keimplasma, 1892) ook dit voordeel ontkent: „De bevruchting beteekent in geen geval een vernieuwing of verjonging van het leven, zij zou in het geheel niet noodzakelijk zijn om het leven te doen voortduren, zij is niets *dan een inrichting om het vermengen van twee verschillende erfelijkheidstendenzen* mogelijk te maken." Als werking van zulk een vermenging beschouwt hij toch het stijgen van de variabiliteit van de levende wezens.

vatting van de sexualiteit niet te gebruiken. Men zou er tegen kunnen aanvoeren, dat zij het bestaan van levenstendenzen reeds in de eenvoudigste levende wezens vooropstelt, want anders zou immers de copulatie, die het afloopen van het leven tegenwerkt en de levensopgave moeilijker maakt, niet vastgehouden en uitgewerkt, maar vermeden worden. Wil men dus de veronderstelling van doodstendenzen niet laten varen, dan moet men hen van begin af aan laten vergezeld gaan van levenstendenzen. Maar men moet toegeven dat wij dan met een vergelijking met twee onbekenden werken. Wat wij verder in de wetenschap van het ontstaan der geslachtelijkheid vinden is zoo weinig, dat men dit probleem met een duisternis kan vergelijken, waarin zelfs nog niet de lichtstraal van een hypothese is doorgedrongen. Op een geheel andere plaats ontmoeten wij een hypothese, die echter van zoo fantastischen aard is, — eerder een mythus dan een wetenschappelijke ver-

klaring — dat ik het niet zou wagen haar hier aan te voeren, indien zij niet juist een voorwaarde, waar wij naar zoeken, vervulde. Zij leidt namelijk een drift af van de *behoefte, een vroegeren toestand te herstellen.*

Ik meen natuurlijk de theorie die Plato door Aristophanes in *Symposion* laat ontwikkelen en die niet slechts de afkomst van de geslachtsdrift behandelt, maar ook haar gewichtigste variatie in betrekking tot het object.

„Het menschelijk wezen was eens geheel anders. Oorspronkelijk waren er drie geslachten en niet als thans, twee: naast het mannelijk en het vrouwelijk leefde een derde geslacht, dat gelijkelijk uit de beide eerste was samengesteld...." Alles aan die menschen was echter dubbel, zij hadden dus vier handen en vier voeten, twee gezichten, dubbele schaamdeelen, enz. Nu liet zich Zeus bewegen, ieder mensch in tweeën te deelen „zooals men peren, om ze gaar te koken, in tweeën snijdt...." Toen nu op deze wijze de geheele natuur

in tweeën was, kreeg ieder mensch verlangen naar zijn eigen andere helft, en de beide helften sloegen de armen om elkaar, en vervlochten hun lichamen, en *wilden weer samengroeien....*[1])

---

[1]) Aan Prof. Heinrich Gomperz (Weenen) dank ik de volgende aanwijzingen van het ontstaan van de Platonische mythe, die ik ten deele met zijn eigen woorden weergeef: Ik zou u er op opmerkzaam willen maken, dat dezelfde theorie ook reeds in de *Upanishaden* te vinden is. Want *Brihad-Āranyaka-Upanishad* 1, 4, 3, (Deussen 60 Upanishads des Veda, blz. 393) waarin het ontstaan wordt geschilderd van de wereld uit den *Ātmann* (het Zelf of het Ik) luidt: „....Maar hij (de Ātmann, het Zelf of Ik) was ook niet verheugd; daarom is hij niet verheugd, wijl hij alleen is. Toen begeerde hij naar een tweede. Nu was hij zoo groot als een vrouw en een man wanneer zij elkaar omhelzen. Dit zijn Ik verdeelde hij in twee deelen: daaruit ontstonden Man en Vrouw. Daarom is dit lichaam gelijk aan een half Ik, zoo heeft *Tajñavalkya* het verklaard. Daarom wordt deze leegte hier door de vrouw gevuld."
De *Brihad-Āranyaka-Upanishad* is de oudste der Upanishaden, en wordt door geen enkelen zaakkundigen onderzoeker later gedateerd dan ongeveer 800 v. Chr. De vraag of Plato weliswaar zeer betrekkelijk, afhankelijk was van deze Indische gedachte, zou ik, in tegenstelling tot de heerschende meening, niet absoluut ontkennend willen beantwoorden, daar deze mogelijkheid ook voor de leer van de zielsverhuizing niet geheel ontkend kan worden. Zulk een in de eerste plaats door discipelen van Pythagoras tot stand gebrachte afhankelijkheid zou dit samentreffen van

Zullen wij, den wenk van den dichter-philosoof volgende, de veronderstelling wagen, dat de levende stof bij haar geboorte in kleine onderdeelen gescheurd werd, die van toen af hun hereeniging door middel van de sexueele driften weer beoogen? Dat deze driften, waarin zich de chemische affiniteit van de levenlooze stof voortzet, door het rijk der protisten heen langzamerhand de moeilijkheden overwinnen, welke door een met levensgevaarlijke hoeveelheden prikkel-energie geladen omgeving in den weg gelegd worden, en die hen tot het vormen van een beschuttende schorslaag noopt?

---

ideeën nauwelijks iets van zijn beteekenis ontnemen, want Plato zou zich zulk een, hem door een Oostersche overlevering bekend geworden geschiedenis niet eigen hebben gemaakt om nog te zwijgen van het feit dat hij haar zulk een belangrijke plaats gegeven heeft, indien zij hem zelf niet juist geschenen had.

In een geschrift van K. Ziegler (Menschen- und Weltwerden, Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, deel 31, overdruk 1913) dat zich stelselmatig met het navorschen van de betreffende gedachte vóór Plato bezig houdt, wordt deze op Babylonische voorstellingen terug gebracht.

Dat deze weggespatte stukjes levende materie zoo het stadium der meercelligheid bereiken en eindelijk aan de kiemcellen de drift tot hereeniging in de sterkste concentratie overdragen? Ik geloof, dat dit de plaats is om af te breken.

Maar niet, zonder eenige woorden van kritisch overleg toe te voegen. Men zou mij kunnen vragen, of en in hoeverre ik zelf van de hier ontwikkelde veronderstellingen overtuigd ben. Mijn antwoord zou luiden dat ik niet overtuigd ben, noch anderen tracht te overtuigen. Juister: ik weet niet, in hoeverre ik eraan geloof. Het wil mij schijnen dat het affectieve moment van de overtuiging hier niet ter sprake behoeft te komen. Men kan zich toch aan een gedachtengang overgeven, hem vervolgen zoover hij gaat, slechts uit wetenschappelijke nieuwsgierigheid, of als men wil, als advocatus diaboli, die zich zelf daarom nog niet aan den duivel verkoopt. Ik wil niet verhelen dat de

derde schrede in de drift-leer, die ik hier afleg, niet op dezelfde zekerheid kan bogen als de beide eerste, namelijk het verruimen van het begrip der sexualiteit en de opstelling van het begrip narcisme. Deze waren het directe overbrengen van de waarneming in de theorie met geen grooter foutbronnen dan in zulke gevallen onvermijdelijk is. De veronderstelling van het *regressieve* karakter van de driften berust weliswaar ook op waargenomen materiaal, namelijk op het feit van den herhalingsdwang. Maar misschien heb ik de beteekenis daarvan overschat. Het vervolgen van dit idee is in elk geval niet anders mogelijk, dan dat men meerdere malen feiten en veronderstellingen combineert en zich daardoor ver van de waarneming verwijdert.

Men weet dat het eindresultaat des te onzekerder wordt, naar mate men dit vaker bij het opbouwen van een theorie doet. Maar den graad van onzekerheid kan men niet aangeven. Men kan gelukkig geraden hebben of smadelijk

zijn verdwaald. In de zoogenaamde intuïtie heb ik bij zulk werk weinig vertrouwen; wat ik ervan gezien heb scheen mij eerder het resultaat van een zekere onpartijdigheid van het intellect. Echter, men is zelden onpartijdig als de laatste dingen, de groote problemen van de wetenschap en het leven ter sprake komen. Ik geloof, ieder wordt dan door innerlijke, diep geankerde, voorliefden beheerscht, die hij met zijn speculatie, zonder het te weten, in de hand werkt. Bij zulke goede gronden tot wantrouwen blijft wel niets anders over dan koele welwillendheid tegenover de resultaten van het eigen denken. Ik haast mij erbij te voegen, dat deze zelfkritiek in het geheel niet tot verdraagzaamheid verplicht tegenover afwijkende meeningen. Onverbiddelijk mogen wij theorieën afwijzen, die reeds door de eerste poging tot analyse van de waarneming worden weersproken, en daarbij kan men toch weten dat de juistheid van degenen welke men voorstaat slechts betrekkelijk is. Bij het be-

oordeelen van onze speculaties over levens- en doodstendenzen zou het ons weinig hinderen, dat wij zooveel bevreemdende en moeilijk voor te stellen processen hebben aangenomen, zooals dat een drift een andere zou verdringen, of zich van het Ik tot het object wenden, en dergelijke. Dit komt echter daar vandaan dat wij gedwongen zijn met wetenschappelijke termen, dat wil zeggen met de eigen beeldspraak der psychologie (beter: dieptepsychologie) te werken. Anders zouden wij de betrokken gebeurtenissen in het geheel niet kunnen beschrijven, ja, zouden hen zelfs niet hebben waargenomen. Het gebrekkige in onze beschrijving zou waarschijnlijk verdwijnen, als wij in plaats van de psychologische termen reeds de physiologische of de chemische konden gebruiken. Deze behooren weliswaar ook slechts tot een beeldspraak, maar tot een die ons langer vertrouwd en misschien ook eenvoudiger is.

Daarentegen willen wij het volle licht

laten vallen op het feit, dat de ongewisheid van onze speculaties in hooge mate daardoor werd beïnvloed dat wij bij de biologische wetenschap te gast moesten gaan. De biologie is inderdaad een rijk van onbegrensde mogelijkheden, wij hebben de meest verrassende vondsten van haar te verwachten, en kunnen niet vermoeden welk antwoord zij over eenige tientallen van jaren op de door ons gestelde vragen zou geven. Wellicht juist zulke, dat zij het heele kunstige bouwwerk van onze hypothese zullen omver blazen. Indien dat alles zoo is, zou iemand kunnen vragen, waartoe onderneemt men dan een arbeid, als in dit werkje is neergelegd, en waarom publiceert men hem dan toch? Nu, ik wil niet ontkennen, dat er eenige analogie, verband en overeenkomst was, dat mij waard scheen, onder de aandacht gebracht te worden. [1])

---

[1]) Hierbij aansluitend eenige woorden ter verklaring van onze nomenclatuur, die in den loop van deze uiteenzetting een zekere ontwikkeling heeft doorgemaakt. Wat „sexueele driften" zijn wisten wij uit hun

VII.

Indien het werkelijk een zoo algemeen karakter van de driften is, dat zij een vroegeren toestand weer willen herstellen, mogen wij er ons niet over verwonderen, dat in het zielsleven zooveel gebeurtenissen onafhankelijk van het lust-beginsel verloopen. Dit karakter zou zich aan ieder drifts-onderdeel mededeelen en zich in zijn geval be-

---

betrekking tot het geslacht en tot de voortplantingsfunctie. Wij handhaafden dezen naam, toen wij door de resultaten der psycho-analyse er toe gedwongen werden, ons hun betrekking tot de voortplanting niet al te nauw voor te stellen. Met de veronderstelling van het narcistisch libido en de uitbreiding van het libido-begrip tot de enkele cel, verandert de geslachtsdrift in den Eros, die de onderdeelen van de levende stof tot elkaar poogt te dringen en zoekt samen te houden, en de gewoonlijk dusgenaamde geslachtsdrift blijkt te zijn, het naar het object toegekeerde deel van dien Eros. De speculatie laat deze Eros van het begin van het leven af werkzaam zijn en in tegenstelling treden tot de doodsdriften, die door het levend worden van de anorganische stof ontstaan zijn. Zij poogt het levensraadsel op te lossen door de veronderstelling van deze, van het allereerst begin met elkaar strijdende tendenzen. Wellicht niet zoo gemakkelijk te volgen is de verandering die het begrip der „Ik-tendenzen" ondergaat. Oorspronkelijk

trekken op het bereiken van een bepaald stadium van den ontwikkelingsgang. Maar al datgene waarover het lust-beginsel nog geen macht heeft, behoeft er niet mee in strijd te zijn en de opgave, de verhouding na te gaan tusschen het lust-principe en den herhalingsdwang, is nog onopgelost gebleven.

Wij hebben als een van de vroegste en gewichtigste functies van het zielsleven het feit genoemd, dat het de aankomen-

---

werden door ons zoo alle niet nader bekende tendenzen genoemd, die zich van die sexueele tendenzen laten onderscheiden, welke op het object gericht zijn, en wij brachten de Ik-driften in tegenstelling met de sexueele driften, die hun uitdrukking in het libido vinden. Later kwamen wij nader tot de analyse van het Ik, en vonden, dat ook een deel der Ik-tendenzen van libidineuzen aard is, dat zij het eigen Ik tot object hebben. Deze narcistische zucht tot zelfbehoud moet dus nu tot de sexueele driften geteld worden. De tegenstelling tusschen Ik- en sexueele driften veranderde in die tusschen Ik- en objectdriften, beide van libidineuzen aard. Op haar plaats echter kwam een nieuwe tegenstelling, tusschen libidineuze (= Ik en object) en andere, die in het Ik geplaatst moeten worden, en misschien als vernietigings-driften kunnen worden aangeduid. De speculatie wijzigt deze tegenstelling in die van levenstendenzen (Eros) en doodstendenzen.

de invloeden der driften moet binden, het daarin aanwezige primaire proces door het secundaire vervangt, hunne vrij bewegelijke energie in overwegend rustende (tonische) omzet. Terwijl dit proces plaats grijpt, kan er geen aandacht geschonken worden aan de vraag of er al of niet onlust verwekt wordt, maar het lust-principe wordt hierdoor niet opgeheven. De omzetting geschiedt veeleer ten dienste van het lust-principe; de binding is een voorbereidende phase, die de heerschappij van het lustbeginsel inleidt en verzekert.

Laten wij functie en tendenz scherper scheiden dan wij tot nu toe deden. Het lust-principe is dan een tendenz, welke een functie ten dienste staat, die tot taak heeft, het zielsapparaat zonder eenige *Erregung* te maken, of de hoeveelheid *Erregung* constant of zoo laag mogelijk te houden; tot geen van deze uitdrukkingswijzen kunnen wij nog zeker besluiten, maar wij merken op, dat de zoo omschreven functie aandeel zou kunnen hebben aan de meest al-

gemeene streving van al het levende, n.l. tot de rust van de anorganische stof terug te keeren. Allen hebben wij de ervaring, dat de grootste voor ons bereikbare lust, die van de geslachtsdaad, met het momenteel uitdooven van een hooggespannen *Erregung* is verbonden. De binding van de drift-invloeden zou dan een voorbereidende functie zijn, om de *Erregung* klaar te maken voor haar definitief einde in den lust van de ontspanning.
In ditzelfde verband doet zich de vraag voor, of lust- en onlust-gewaarwordingen gelijkelijk zoowel door gebonden als door ongebonden prikkelingsprocessen kunnen worden opgewekt. Dan lijkt het van zelfsprekend, dat de ongebonden primaire processen veel intensiever gewaarwordingen naar beide richtingen geven dan de ongebonden, secundaire processen. De primaire zijn ook oorspronkelijker, bij den aanvang van het zielsleven bestaan er geen andere, en wij kunnen de conclusie trekken, dat als het lust-beginsel niet

reeds toen in functie was, het later nooit meer zijn functie zou kunnen uitoefenen. Wij komen zoo tot het ten slotte niet zeer eenvoudige resultaat dat de zucht naar lust zich in het begin van het zielsleven veel intensiever uit dan later, maar niet zoo onbeperkt; het moet talrijke stoornissen dulden. In rijpere stadia is de heerschappij van het lust-beginsel veel zekerder, maar het beginsel zelf is even zoo getemd als welke andere drift ook. In ieder geval moet datgene, wat in het prikkelingsproces de gewaarwording van lust en onlust doet ontstaan, evengoed bij de primaire als bij de secundaire gebeurtenis aanwezig zijn. Hier zou de plaats zijn, met nadere onderzoekingen te beginnen. Ons bewustzijn brengt ons van binnen niet alleen de gewaarwording van lust en onlust, maar ook die eigenaardige spanning die op zich zelf weer al of niet aangenaam kan zijn. Zijn het nu de gebonden en ongebonden prikkelingsprocessen, die wij door die gewaarwording van elkaar onderschei-

den, of is dit spanningsgevoel afhankelijk van de absolute grootte of het niveau van de energie-bezetting, terwijl de lust-onlust-sensatie op het veranderen van die bezetting in de tijdseenheid betrekking heeft? Het is toch ook opvallend dat de levens-tendenzen zooveel meer met onze innerlijke gewaarwordingen verband houden, daar zij als rustverstoorders optreden, onophoudelijk spanningen met zich voerend, welker afvoer als lust ondervonden wordt, terwijl de doodstendenzen hun arbeid zonder op te vallen volbrengen. Het lust-principe schijnt geheel en al in dienst van de doods-driften te staan, het bewaakt weliswaar ook de prikkels van buiten, die voor de beide drift-categorieën gevaarlijk geacht worden, maar zeer speciaal de vermeerdering van de hoeveelheden prikkel van binnen, die de levensopgave moeilijker zouden maken. Hieraan sluiten zich weer tal van vragen aan, welker beantwoording op het oogenblik niet mogelijk is. Men moet geduld hebben en op verdere

middelen en mogelijkheden van onderzoek wachten; ook moet men bereid zijn, een weg, dien men een poos lang vervolgd heeft, weer te verlaten, als deze niet tot het goede doel blijkt te voeren. Slechts die geloovigen, welke van de wetenschap vorderen, dat zij een surrogaat van de cathechismus is, zullen den onderzoeker de verdere ontwikkeling of zelfs de wijziging van zijn denkbeelden euvel duiden. Voor het overige kan ons een dichter (Rückert in de Makamen des Hariri) troosten over het langzame voortschrijden van ons wetenschappelijk inzicht:

„Waar men niet vliegend heen kan
gaan moet men heen hinken.

De schrift zegt, het is geen zonde om
te hinken."

2

Prof. Dr.
Sigm. Freu[d]

Het Levens
mysterie
en de Psycho
Analyse

EM. QUERIDO
AMSTERDAM

